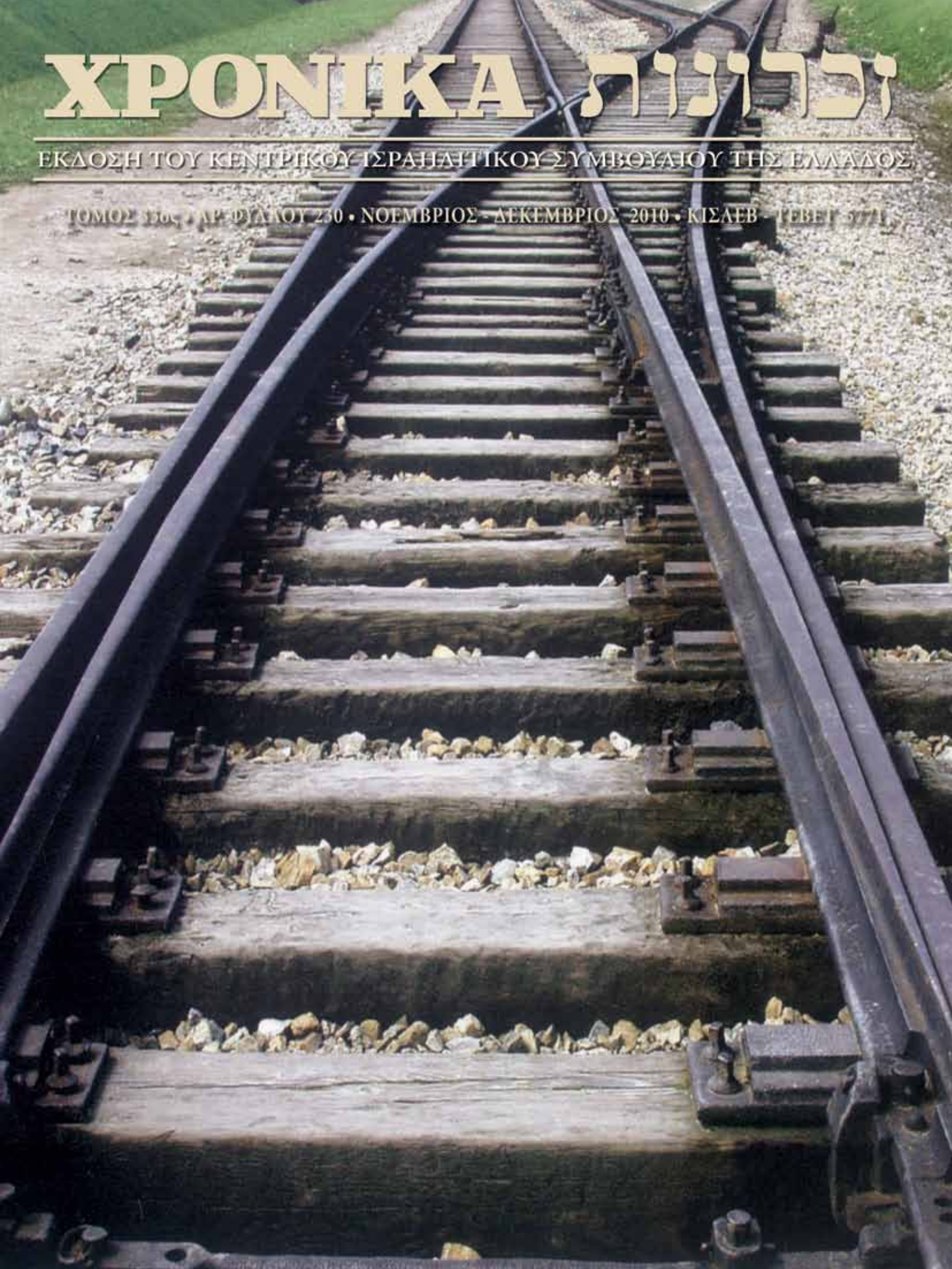

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΓΣΡΑΗΛΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΧΑΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 116, ΑΡ. ΦΥΛΑΚΟΥ 230 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2010 • ΚΙΣΛΕΒ - ΓΕΒΕΤ 5771

Γράφοντας μετά το Άουσβιτς

Μαρτυρίες διανοουμένων

Του ΤΙΤΟΥ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ

ΨΑΧΝΟΝΤΑΣ σε μια στοίβα από βιβλία βλέπω τυχαία ένα του Γκύντερ Γκρας. Είναι αυτό με τον τίτλο *Γράφοντας μετά το Άουσβιτς*. Και μου έρχεται στον νου η γνωστή φράση του Αντόρνο: «Πώς μπο-

ρούμε να γράφουμε ποιήματα μετά το Άουσβιτς;». Βέβαια ο Αντόρνο διατύπωσε αυτό το ερώτημα λίγο μετά τον πόλεμο, όταν η φρίκη του Άουσβιτς και των άλλων στρατοπέδων εξόντωσης είχε μόλις αποκαλυφθεί και ο συγκλονισμός που προκάλεσε ήταν ακόμα νωπός στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Όμως με το ερώτημα αυτό ίσως να υπονοούσε τις ενοχές που έχουν, ή πρέπει να έχουν, όσοι γράφουν έχοντας επιζήσει μετά από ένα τέτοιο γεγονός. Οπότε θα μπορούσαμε να παραθέσουμε το ερώτημά του πιο ανοιχτά, ως εξής: «Μα είναι πράγμα αυτό να γράφουμε ποιήματα όταν εξοντώθηκαν εκατομμύρια άνθρωποι ενώ εμείς επιζήσαμε;». Τι να γίνει όμως, μετά απ' όλα τα φριχτά γεγονότα, που σφραγίζουν και την ιστορία και τις ατομικές ζωές των ανθρώπων, ποιήματα γράφονται και θα γράφονται, τόσο από αυτούς που επέζησαν έχοντας διακινδυνεύσει όσο και από εκείνους που έζησαν χωρίς να έχουν αντιμετωπίσει τους ίδιους κινδύνους. Αυτό βέβαια ισχύει για

όλες τις μορφές του λόγου, για όλες τις μορφές της τέχνης.

ΠΑΝΤΩΣ ΟΙ ΕΠΙΖΗΣΑΝΤΕΣ, φέρουν ένα βαρύ φορτίο ενοχών, αυτών που μόνοι τους δημιουργούν και κυρίως εκείνων που ρίχνουν πάνω τους οι άλλοι, η κοινωνία, η ίδια

η εξουσία. Κι εδώ χρειάζεται να ειπωθεί πως η δημιουργία ενοχών είναι ένα συστηματικό και αποτελεσματικό μέσο επιβολής της εξουσίας, ιδιαίτερα στους ολοκληρωτικούς σχηματισμούς, ακόμα και στους πιο μικρούς. Ωστόσο χωρίς επιζήσαντες δεν θα είχαμε ποτέ μαρτυρίες για τα όσα συνέβησαν. Πράγματα σημαντικά θα είχαν ξεχαστεί, πράγματα που πολλοί, ιδίως εκείνοι που αναπλάθουν την ιστορία σύμφωνα με τις προσταγές της εκάστοτε εξουσίας ή τις επιταγές της εκάστοτε άρχουσας ιδεολογίας, θα προτιμούσαν να είχαν βυθιστεί στη λησμονιά. Γι' αυτούς οι επιζήσαντες μάρτυρες είναι ιδιαίτερα ενοχλητικοί, θα τους ήταν προτιμότερο να μην υπάρχουν. Ίσως κάθε συγγραφέας, κάθε καλλιτέχνης που, παρά τις προσπάθειες των πολλών εξουσιών και εξουσιαστών να τον παρεμποδίσουν ή να τον ελέγξουν, γίνεται μάρτυρας του καιρού του, να γίνεται τελικά ένας επιζήσας.

ΑΛΛΑ ΓΙΑ ΝΑ ΞΑΝΑΡΘΩ στους επιζήσαντες των

Συνέχεια στη σελ. 20

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Κεντρική σιδηροδρομική γραμμή που οδηγούσε στο στρατόπεδο εξόντωσης Μπιρκενάου. [Από την έκθεση φωτογραφίας «Σύλβια», του Βίκτορα Κοέν, απ' όπου και η φωτογραφία της σελίδας αυτής. Η έκθεση παρουσιάζεται στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος από το ΕΜΕ και το Ελληνικό Κέντρο Φωτογραφίας].

Οι Εβραίοι της Κέρκυρας επί Βενετοκρατίας

Της Καθηγήτριας Ε. ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ

Η προκατάληψη εναντίον των Εβραίων ήταν φαινόμενο που είχε εκδηλωθεί περισσότερο ή λιγότερο έντονα - και μάλιστα από πολύ παλαιά - σε όλο τον χριστιανικό κόσμο.

Στην Κέρκυρα, από τις πληροφορίες που έχουμε, η εχθρότητα εναντίον των Εβραίων ήταν έκδηλη στην περίοδο της ανδηγαυικής κυριαρχίας, όταν μαρτυρείται ήδη ύπαρξη εβραϊκής συνοικίας στο νησί. Ο Μουστοξύδης αναφέρει αλληπάλληλα διατάγματα, με τα οποία οι ηγεμόνες του Τάραντος επιδίωκαν να προστατεύσουν τους Εβραίους από τις βαναυσότητες που γίνονταν εις βάρος τους από τους κρατικούς υπαλλήλους αλλά και από τον εγχώριο πληθυσμό¹.

Η αρνητική στάση των Κερκυραίων απέναντι στην εβραϊκή μειονότητα συνεχίστηκε και στην περίοδο της Βενετοκρατίας.

Εχθρική, αν και αλλοπρόσαλλη, ήταν άλλωστε η στάση των Βενετών απέναντι στους Εβραίους της Βενετίας, στάση που ήταν φυσικό να αποτελεί πρότυπο για τους υπηκόους της.

Κριτήριο της συμπεριφοράς των Βενετών αποτελούσαν συνήθως οι ειδικές συγκυρίες που τους επέβαλλαν είτε να προσφύγουν στους Εβραίους για να αντιμετωπίσουν σοβαρές οικονομικές κρίσεις, οπότε και τα πιεστικά μέτρα εναντίον τους γίνονταν πιο χαλαρά, είτε να ακολουθήσουν την πολιτική της καταπίεσης και των περιορισμών, που την ενίσχυε η προκατάληψη η τροφοδοτούμενη συστηματικά από τον καθολικό κλήρο.

Όπως αναφέρει ο Benjamin Ravid, οι ιεροκήρυκες πρωτοστατούσαν εναντίον των Εβραίων επηρεάζοντας και υπεύθυνα πρόσωπα της διοίκησης που απέδιδαν και ατυχίες του κράτους σ' αυτούς².

Η κατάσταση οξύνθηκε στην περίοδο της Αντιμεταρρύθμισης με αντίκτυπο και στις βενετικές κτήσεις³.

Οι Εβραίοι αναφέρονται πρώτη φορά σε κερκυραϊκή πρεσβεία της βενετικής περιόδου το 1406, όταν οι εκπρόσωποι της Κοινότητας ζητούσαν, μεταξύ άλλων, την άδεια να λιθοβολούν τους Εβραίους⁴. Το απάνθρωπο αυτό αίτημα δεν ήταν, βέβαια, άσχετο με την αντίστοιχη βάρβαρη εκδήλωση που οι Κερκυραίοι είχαν ζηήσει επανειλημμένα κατά την ανδηγαυική κυριαρχία, όταν αξιωματούχοι του καθεστώτος λιθοβολούσαν την εβραϊκή συνοικία τη Μεγάλη Παρασκευή⁵.

Επιβολή διακριτικού σήματος ενδεικτικού της θρησκευτικής τους ταυτότητας

Η Σύγκλητος δεν έκαμε δεκτό το αίτημα των Κερκυραίων, αλλά επέβαλε στους Εβραίους να φέρουν στο στήθος ένα στρογγυλό κίτρινο διακριτικό μεγάλου μεγέθους για να αναγνωρίζονται από τους Χριστιανούς, άλλως να πληρώνουν κάθε χρόνο τριακόσια χρυσά δουκάτα στην Αυθεντία. Σε απόφαση της Συγκλήτου από 22 Ιανουαρίου 1387 αναφέρεται ειδικά για την Κέρκυρα ότι το διακριτικό των Εβραίων έπρεπε να διατηρηθεί όπως ίσχυε από παλαιά⁶. Άρα δεν είχε πρωτοεπιβληθεί από τους Βενετούς.

Η ταπεινωτική αυτή διάκριση πρωτοεφαρμόστηκε στη Βενετία, το 1397, για τους Εβραίους ηλικίας από δεκατριών ετών και άνω, όταν επισκέπτονταν την πόλη⁷.

Το μέτρο, εκτός από την Κέρκυρα, επιβλήθηκε και σε άλλες αποικίες της Βενετίας τόσο του *Stato da Mar* όσο και της *Terraferma*.

Όπως σημειώνει ο D. Jacoby, παρόλο που η παράβαση συνεπαγόταν βαριά πρόστιμα, οι Εβραίοι της Βενετίας παρέβαιναν συχνά την υποχρέωση αυτή, όπως προκύπτει από την επανάληψη του διατάγματος τουλάχιστον οκτώ φορές μέσα στον 15^ο αιώνα⁸.

Το ίδιο συνέβαινε και στην Κέρκυρα. Σε προκήρυξη του *Reggimento* του Ιουλίου του 1602⁹ λέγεται

ότι επειδή οι Εβραίοι δεν ελάμβαναν υπόψη τη διαταγή τη σχετική με το διακριτικό που έπρεπε να φορούν στο καπέλο ή στο στήθος, διατάσσονταν να το φέρουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ώστε να αναγνωρίζονται από τους Χριστιανούς, με ποινή για τους παραβάτες εικοσιπέντε δουκάτα για κάθε φορά, μαστίγωση και φυλάκιση ανάλογα με την εκάστοτε κρίση.

Το θέμα επανέρχεται στην πρεσβεία του 1658¹⁰, όπου γίνεται αναφορά σε σχετική διαταγή από 31 Μαΐου 1648 του γενικού προβλεπτή εξεταστή Lorenzo Dolfin, η οποία και επισυνάπτεται στο κείμενο της πρεσβείας.

Το ύφος της διαταγής αυτής είναι αυστηρότερο, οι ποινές για τους παραβάτες βαρύτερες: εκατόν πενήντα δουκάτα (αντί των εικοσιπέντε της προκήρυξης του 1602), εξορία, φυλάκιση και υπηρεσία σε γαλέρα κατά βούληση.

Το αίτημα των πρέσβων να εγκριθεί η εφαρμογή του διατάγματος του 1648 έγινε δεκτό από τη βενετική Σύγκλητο¹¹.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό, ότι η δυσφορία των Εβραίων ήταν ισχυρή, εξίσου όμως ανυποχώρητη ήταν η επιμονή των Κερκυραίων.

Προσπάθειες των χριστιανών και τελική εγκατάσταση των Εβραίων σε ειδική συνοικία

Αλλά ό,τι αποτελούσε πρωταρχικής σημασίας αίτημα των Χριστιανών γενικότερα σχετικά με τους Εβραίους ήταν η εγκατάσταση των τελευταίων σε ειδικό χώρο στις διάφορες πόλεις, μακριά από τις χριστιανικές κατοικίες και εκκλησίες και από το καθημερινό περιβάλλον στο οποίο κινούνταν οι Χριστιανοί.

Όπως έχει υποστηριχθεί, το φαινόμενο των ειδικών εβραϊκών εγκαταστάσεων στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες ως τον 18^ο αιώνα αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ζωής των Εβραίων.

Ο Benjamin Ravid, που μελέτησε ειδικά το θέμα, κυρίως ως προς τις εβραϊκές συνοικίες της Βενετίας, διακρίνει τρεις μορφές τέτοιων εγκαταστάσεων: τις εγκαταστάσεις που ιδρύθηκαν με τη θέληση των Εβραίων, εκείνες που δημιουργήθηκαν είτε για την ευκολία τους είτε για την προστασία τους, και μάλιστα ως προτροπή για να εγκατασταθούν σε κάποιο τόπο, χωρίς να αποκλείεται η διαμονή και Χριστιανών

στις εγκαταστάσεις αυτές, και, τέλος, εκείνες που ιδρύθηκαν για υποχρεωτική και αποκλειστική εγκατάσταση και διαβίωση σ' αυτές των Εβραίων¹².

Εξετάζοντας την περίπτωση της ίδρυσης στη Βενετία του λεγόμενου *Ghetto Nuovo*, το 1516, που ανήκε στην κατηγορία των υποχρεωτικών και αποκλειστικών εβραϊκών εγκαταστάσεων, δίνει μια πολύ εμπειριστατωμένη εικόνα της πολιτικής της Βενετίας απέναντι στους Εβραίους, αυτής της αλλοπρόσαλλης -όπως ήδη την χαρακτηρίσαμε- συμπεριφοράς, που υπήρξε συνδυασμός εξυπηρέτησης των βενετικών συμφερόντων και ισχυρής προκατάληψης, τέτοιας, που να διερωτάται κανείς αν πράγματι όσα προβάλλονταν ως λόγος για μια συγκεκριμένη αρνητική πολιτική μπορούσαν να είναι πιστευτά από τους ίδιους τους πολιτικούς, που χαρακτηρίζονταν συνήθως για την ευθυκρισία τους και τη ρεαλιστική αντιμετώπιση των διαφόρων συνθηκών που καλούνταν κάθε φορά να αντιμετωπίσουν.

Ο βαθμός και ο χαρακτήρας των περιοριστικών όρων κάτω από τους οποίους καλούνταν να ζήσουν οι Εβραίοι στο *Ghetto Nuovo* αποκαλύπτει πλήρως την τοποθέτηση των Βενετών απέναντι στους Εβραίους, που εκφραζόταν, άλλωστε, συχνά και από τους Βενετούς αξιωματούχους στις αποικίες, και που αποτελούσε ασφαλώς στοιχείο έντονου επηρεασμού των υπηκόων της *Dominante*.

Πρώτη μνεία ύπαρξης εβραϊκής συνοικίας στην Κέρκυρα γίνεται το 1387, όταν οι Εβραίοι διαμαρτύρονταν στο Κέντρο ότι οι Βενετοί αξιωματούχοι λιθοβολούσαν τη συνοικία τους ορισμένες μέρες το χρόνο από τα τείχη και τους πύργους¹³. Η αναφερόμενη συνοικία ήταν η *iudeca* της ανδηγαυικής εποχής που βρισκόταν στους πρόποδες του *montis Judeorum* στο βορειοδυτικό άκρο του Παλαιού Φρουρίου¹⁴.

Ιουδαϊκές εγκαταστάσεις, και μάλιστα δύο, αναφέρονται το 1425, όταν εκπρόσωποι της ιουδαϊκής κοινότητας ζητούσαν από το Κέντρο να μη τους αφαιρεθούν τα σπίτια που είχαν στις ιουδαϊκές συνοικίες, η ιδιοκτησία των οποίων είχε επικυρωθεί τον Σεπτέμβρη του 1423 με γραπτή απόφαση της Συγκλήτου¹⁵.

Η ύπαρξη δύο ιουδαϊκών συνοικιών δείχνει ότι υπήρχε ήδη κάποιος σημαντικός αριθμός Εβραίων χωρίς να μπορούμε να τον προσδιορίσουμε.

Ενετικός χάρτης της πόλης της Κέρκυρας, όπου παρουσιάζεται και η εβραϊκή συνοικία.

Πρόβλημα ως προς την εγκατάσταση των Εβραίων δημιουργήθηκε όταν, ύστερα από τις σοβαρές κατεδαφίσεις που έγιναν στις αρχές του 16^{ου} αιώνα εξαιτίας των οχυρώσεων, οι Εβραίοι σκόρπισαν παντού, κυρίως έξω από το Φρούριο. Από τότε η κερκυραϊκή Κοινότητα έκανε διαβήματα με αμείωτη επιμονή για τον περιορισμό των Εβραίων.

Στην πρεσβεία του 1524 οι Κερκυραίοι ζητούσαν να περιοριστούν οι Εβραίοι μέσα ή έξω από το Φρούριο, γιατί προκαλούσε μεγάλη δυσαρέσκεια στο Θεό (*grande displicentia al sommo Idio*) και στους πιστότατους υπηκόους η εγκατάσταση Εβραίων ανάμεσα στους Χριστιανούς και μάλιστα κοντά σε εκκλησίες¹⁶. Το αίτημα έγινε δεκτό από το Κέντρο, το οποίο υποδείκνυε την εγκατάστασή τους σε περιοχή που αναφέρεται ως *Catto Cafero*¹⁷, από την πλευρά όπου βρισκόταν ο πύργος του *armiraglio*.

Ας υπενθυμίσουμε ότι οκτώ χρόνια νωρίτερα (το 1516) είχε αρχίσει η λειτουργία του *Ghetto Novo* στη Βενετία, γεγονός που ασφαλώς θα ενθάρρυνε τους Κερκυραίους στην πίεση της Συγκλήτου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα.

Παρόλο που η πρόταση των Κερκυραίων του 1524 έγινε παμψηφεί δεκτή από το *Collegio*, οκτώ χρόνια αργότερα (το 1532), η Κοινότητα επανέρχεται, παραπονούμενη ότι η απόφαση αυτή δεν ήρθε ποτέ στο φως γιατί είχαν τόση δύναμη οι Εβραίοι

ώστε μπορούσαν να αντιστέκονται στις διαταγές και στη θέληση της *illustrissima Signoria*¹⁸. Όπως γράφουν, το γεγονός ότι είχαν εγκατασταθεί παντού και αναμιγνύονταν με τους Χριστιανούς προκαλούσε άτοπα που πρόσβαλλαν τους θείους νόμους. Εξάλλου, είχαν καταλάβει όλη την αγορά καταστημάτων και βιοτέχνες, που θα έπρεπε να είχαν εγκαταστήσει τα καταστήματά τους στο χώρο ο οποίος είχε οριστεί και για προσωρινή κατοικία τους.

Είναι σαφές ότι υπήρχαν και οικονομικοί λόγοι που είχαν θορυβήσει τους Κερκυραίους, οι οποίοι δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν τους Εβραίους στον εμπορικό τομέα.

Παρ' όλες τις αποφάσεις και την υπόδειξη κατάλληλου χώρου η υπόθεση του καθορισμού της εβραϊκής συνοικίας εκκρεμούσε.

Όταν οι Κερκυραίοι επανήλθαν το 1536, με σειρά επιχειρημάτων, ανάλογων με εκείνα που είχαν προβληθεί στη Βενετία, όταν επρόκειτο να γίνει το *Ghetto Novo*, αλλά και σε άλλες πόλεις και χώρες της Ευρώπης για τον ίδιο σκοπό, υπέδειξαν και τρία σημεία, που θεωρούσαν κατάλληλα για την εγκατάσταση των Εβραίων¹⁹. Όπως γράφεται τα σημεία αυτά ήταν κοντά στη συναγωγή τους, όπου οι περισσότεροι Εβραίοι κατοικούσαν. Τα τρία υποδεικνυόμενα σημεία είναι δύσκολο να ταυτιστούν, επειδή αναφέρονται κοντά σε εκκλησίες που δεν

γνωρίζουμε τη θέση τους. Από την απάντηση του Κέντρου προκύπτει ότι τα σημεία αυτά δεν θεωρούνταν ασφαλή. Ωστόσο τονίζεται, ότι θα φρόντιζαν για ασφαλή χώρο όταν θα παίρνονταν αποφάσεις για τα οχυρωματικά έργα²⁰.

Επακολούθησε η φοβερή καταστροφή του 1537 που ανέτρεψε την όλη ζωή του νησιού.

Στην πρώτη πρεσβεία που έστειλαν οι Κερκυραίοι στη Σύγκλητο το 1542, μετά τη θεομηνία της πολιορκίας, προβάλλονταν τα σοβαρά προβλήματα που είχε δημιουργήσει η πολιορκία. Ωστόσο, το θέμα των Εβραίων επανερχόταν, με την παράκληση να δημιουργηθεί ειδικός χώρος με τον χαρακτηρισμό «Ιουδαϊκή» (*Zudecha*), ώσπου να τειχιστεί το *borgo*, οπότε θα μπορούσε να γίνει πιο φροντισμένη εγκατάσταση. Η απάντηση του Κέντρου, αρκετά αόριστη, ήταν ότι θα ανέθετε στο *Reggimento* την εύρεση της καλύτερης, κατά την άποψή του, λύσης, υπό τον όρο, βέβαια, ότι οι Εβραίοι θα ήταν όσο το δυνατόν πιο χωρισμένοι από τους Χριστιανούς.

Είναι γεγονός ότι ούτε το Κέντρο ούτε το *Reggimento* είχαν αντιμετωπίσει ως τότε σοβαρά το πρόβλημα της δημιουργίας εβραϊκής συνοικίας. Μετά το 1537, όταν διαπιστώθηκε πόσο άμεσος ήταν ο κίνδυνος κατάληψης του νησιού, όλη η σπουδή των υπευθύνων στράφηκε στην πληρέστερη προσαρμογή της οχύρωσης του Φρουρίου στις ραγδαίες προόδους της πολεμικής τεχνικής.

Άλλωστε ούτε ο τειχισμός του μπόργκου, που ζητούσαν με την ίδια πρεσβεία οι Κερκυραίοι, αντιμετωπίστηκε τότε από το Κέντρο.

Τέσσερα χρόνια αργότερα οι Κερκυραίοι, με την πρεσβεία του 1546²¹ ανέφεραν στη Σύγκλητο ότι οι σύνδικοι της Κοινότητας υπέδειξαν στο *Reggimento* -στο οποίο είχε ανατεθεί από το Κέντρο να βρει κατάλληλο χώρο για εγκατάσταση των Εβραίων- ένα μέρος στη Σπηλιά, όπου θα μπορούσαν πολύ άνετα να εγκατασταθούν και να είναι ασφαλείς, όπως άλλωστε αναγνώριζαν και οι ίδιοι οι Εβραίοι από τους οποίους ένας αριθμός είχε ήδη εγκατασταθεί εκεί. Οι ίδιοι οι Κερκυραίοι προσφέρονταν να διευκολύνουν την εγκατάστασή τους παρέχοντάς τους ό,τι θα θεωρούσαν σωστό και δίκαιο.

Η Σύγκλητος απαντούσε και πάλι ότι θα δινόταν και νέα εντολή στο *Reggimento* να φροντίσει να

επιλέξει ασφαλή χώρο, όσο το δυνατόν αποκομμένο από τους Χριστιανούς.

Η πραγματοποίηση της εβραϊκής συνοικίας εντάχθηκε, όπως ήταν επόμενο, στα έργα που προγραμματίστηκαν με τον τειχισμό του μπόργκου (1577)²², η εγκατάστασή τους, όμως, έγινε μερικές δεκαετίες αργότερα.

Προβλήθηκε η προσπάθεια αυτή δεκαετιών ως μία από τις χαρακτηριστικότερες αντιεβραϊκές ενέργειες, που δεν επινόησαν, βέβαια, οι Κερκυραίοι, αλλά, όμως, την ενστερνίστηκαν ακολουθώντας το πνεύμα που κυριαρχούσε στη Βενετία όπως και σε πολλά άλλα χριστιανικά κέντρα της Ευρώπης.

Επιβίωση των Εβραίων μέσα στην κερκυραϊκή κοινωνία

Αλλά, εκτός αυτών που αναφέρθηκαν, υπήρχε ακόμη σειρά διεστραμμένων επινοήσεων εις βάρος των Εβραίων²³ η προσβολή των νεκρών με απεχθείς τρόπους, η διατύπωση ενός τερατώδους όρκου τον οποίο τους επέβαλαν, αντί του καθιερωμένου εβραϊκού όρκου, όταν έπρεπε να καταθέσουν ενόρκως²⁴ ήταν από τις βαρύτερες. Εξάλλου οι αφορητες καθημερινές προσβολές στις οποίες υποβαλλόταν η ανθρώπινη αξιοπρέπεια τους, ακόμη και από ανήλικους, από υπηρέτες, από μαθητευόμενους τεχνίτες, οδήγησαν το *Reggimento*, ύστερα από διαμαρτυρίες των Εβραίων, να εκδώσει προκήρυξη το Μάρτη του 1631, που ανανεώθηκε από τον γενικό προβλεπτή, με την οποία επιβαλλόταν ακόμη και θανατική ποινή όχι μόνο στους βιαιοπραγούντες αλλά και στους πατέρες και στους προϊσταμένους των αδικούντων²⁵. Η αυστηρότητα της ποινής αποκαλύπτει το βαθμό της βαρβαρότητας που χαρακτήριζε την αντίδραση των κατοίκων, οι οποίοι δεν αρκούσαν στους περιορισμούς που είχε υποβάλει το κράτος στους Εβραίους ήδη από το 1454 με δουκική απόφαση, όταν και κατοχύρωνε, παράλληλα, ορισμένα δικαιώματά τους²⁶.

Ωστόσο, παρ' όλη τη συνεχή επιδίωξη υποβάθμισης και περιφρόνησης, οι Εβραίοι κατόρθωσαν όχι μόνο να επιβιώσουν, αλλά να αποτελέσουν στοιχείο υπολογίσιμο, κυρίως, αλλά όχι μόνο, από οικονομική άποψη. Οργανωμένοι σε κοινότητα ήδη από την εποχή των Ανδηγαυών, οι αρχαιότεροι Εβραίοι της Κέρκυρας προέρχονταν, όπως εικάζει ο Ρωμα-

νός, από την Ανατολή, μιλούσαν ελληνικά και ίδρυσαν την πρώτη ελληνική, όπως επικράτησε να χαρακτηρίζεται, συναγωγή²⁷. Δύο αλληπάλληλα ρεύματα Εβραίων έφθασαν αργότερα στην Κέρκυρα, το πρώτο μετά το διωγμό των Εβραίων της Ισπανίας το 1492 και το δεύτερο, πολυπληθέστερο, μετά το διωγμό των Εβραίων της Απουλίας το 1540. Οι δύο αυτές ομάδες αποτέλεσαν ξεχωριστή κοινότητα, οργανωμένη, όπως και η πρώτη, ανάλογα με τη χριστιανική²⁸.

Χάρη στις πολύπλευρες ικανότητές τους, στο επιχειρηματικό τους πνεύμα, την υπομονή και επιμονή, που τις χαλύβδωσαν οι ατέλειωτες δοκιμασίες, κατόρθωσαν όχι μόνο να επιβιώσουν, αλλά και να δημιουργήσουν έναν ισχυρό οικονομικό πυρήνα και έναν αριθμό επιστημόνων με κύρος, όπως προκύπτει από επανειλημμένες αναφορές σε γιατρούς.

Η βενετική διοίκηση εκμεταλλεύτηκε την οικονομική ευρωστία των Εβραίων στους οποίους είχε επιβάλει βαριά φορολογία και συχνά έκτακτες εισφορές. Ωστόσο, ανάμεσά τους υπήρξαν και πρόσωπα εμπιστοσύνης της βενετικής κυβέρνησης που τα χρησιμοποίησε για λεπτές και δύσκολες αποστολές.

Αντιπροσωπευτική περίπτωση αυτού του τύπου ήταν ο Χαϊμ Κοέν, πλούσιος Εβραίος, που είχε παράσχει σειρά εκδουλεύσεων στους Βενετούς με αποτέλεσμα να πετύχει εκ μέρους τους την άδεια αγοράς ακινήτου στην Κέρκυρα, που κανονικά απαγορευόταν στους Εβραίους.

Είναι, ωστόσο, χαρακτηριστικό ότι όταν διαμαρτυρήθηκαν οι Κερκυραίοι όχι μόνο για την κατοχή του ακινήτου εκ μέρους του Κοέν, αλλά και για την επέκταση της οικοδομής, του αφαιρέθηκε το σπίτι, αφού αποζημιώθηκε, με τον όρο, μάλιστα, να αποκλειστεί και ως ενοικιαστής, σε περίπτωση νέας ενοικίασης του ακινήτου²⁹.

Στο σπίτι αυτό κατοικούσε ο Κοέν για πολλά χρόνια πριν του επιτραπεί η αγορά. Αναφέρεται, μάλιστα, ότι από κει παρακολουθούσαν το ιππικό αγώνισμα (*giostra*) η βενετική διοίκηση και οι άλλοι επίσημοι. Δείγμα όχι μόνο του υψηλού επιπέδου του σπιτιού αλλά και των επαφών που είχε ο Κοέν με τους Βενετούς αξιωματούχους³⁰. Η πλήρης άρνηση εκ μέρους του Κέντρου ούτε καν να επιτραπεί στον Κοέν η ενοικίαση του σπιτιού και, συγχρόνως, η ιδιαίτερη αβροφροσύνη με την οποία έγινε δεκτό

το αίτημα των Κερκυραίων, εξηγείται -άλλωστε γίνεται και σαφής υπαινιγμός³¹- από το γεγονός ότι στην περίοδο αυτή οι Κερκυραίοι είχαν επανειλημμένα ενισχύσει οικονομικά το Δημόσιο Ταμείο που αντιμετώπιζε σοβαρές δυσκολίες εξαιτίας του Κρητικού πολέμου.

Είναι δύσκολο να επιχειρήσει κανείς να ερμηνεύσει -και μάλιστα με σημερινά κριτήρια- ένα φαινόμενο που παρουσίαζε την ίδια όψη επί αιώνες.

Γι' αυτό και στις δειγματοληπτικές νύξεις συμπεριφορών που έγιναν εδώ -με βάση, κυρίως, τα κείμενα των πρεσβειών, δεν ακολουθήθηκε πάντα η χρονολογική ανέλιξη των γεγονότων. Το τέλος του 14^{ου} αιώνα, οι αιώνες της Αναγέννησης, της Μεταρρύθμισης και της Αντιμεταρρύθμισης, των Εξεγέρσεων και του Διαφωτισμού, όλοι, αντιμετώπισαν με τον ίδιο τρόπο την περίπτωση των Εβραίων.

Βέβαια, οι συγκλονιστικές αυτές φάσεις της ευρωπαϊκής ιστορίας άγγιξαν αρκετά επιφανειακά την Κέρκυρα· ωστόσο, η περίπτωσή της ανήκει στο σύνολο των πόλεων και χωρών, που είχαν δεχθεί εγκαταστάσεις Εβραίων³² και που αντιδρούσαν με τον ίδιο τρόπο ανεξάρτητα από τις μεταβολές και ανακατατάξεις που τις χαρακτήριζαν.

Το γεγονός ότι η θρησκεία τους -σε αντίθεση προς τη χριστιανική- τους επέτρεπε να ασκούν το επάγγελμα του δανειστή έδωσε την ευκαιρία στους πιο ικανούς να εξελιχθούν σε τραπεζίτες, που εντάχθηκαν συχνά, παρά τις μόνιμες δυσκολίες που αντιμετώπιζαν, στην οικονομική ζωή των κέντρων στα οποία ζούσαν. Είναι, όμως, βέβαιο ότι οι Εβραίοι εκμεταλλεύτηκαν την ιδιότητά τους αυτή, κυρίως ως δανειστές των οικονομικά αδυνάτων με υψηλούς τόκους, γεγονός που αύξησε την αρνητική στάση, που πάντως υπήρχε απέναντί τους, και που οδήγησε στην αναμφισβήτητα υπερβολική ταύτιση της τοκογλυφίας με τη δανειστική δράση τους.

Για να πλησιάσει κανείς κάπως την ερμηνεία του φαινομένου είναι απαραίτητο να λάβει υπόψη την έντονη επίδραση της Εκκλησίας και του τρόπου που προσφέρθηκε στους Χριστιανούς -ορθόδοξους και καθολικούς- το πνεύμα της χριστιανικής θρησκείας. Η χριστιανική διδασκαλία στα χείλη των κληρικών είχε σε τέτοιο βαθμό αλλοιωθεί, ώστε να διαιωνίζει αντιλήψεις μίσους ως έκφραση πίστης και θρησκευτικού καθήκοντος.

Υποσημειώσεις:

1. Βλ. Andrea Mustoxidi, *Delle cose corciresi*, Corfu 1848, σ. 445 και σημ. (ε), 447 και σημ. (δ), 449 και σημ. (δ), 450 και σημ. (δ). Βλ. και Ιωάννου Ρωμανού «Η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας», στο Ι. Ρωμανού *Ιστορικά έργα* επιμ. Κ. Δαφνής, Κέρκυρα 1959, σ. 388-391 (α' δημοσίευση «Η Εβραϊκή Κοινότητα εν Κερκύρα», *Πανδώρα*, τ. ΚΒ (τευχ. 15) 1871).
2. Βλ. Benjamin Ravid, «The religious, economic and social background and context of the establishment of the ghetti of Venice», στο G. Gozzi (επιμ.) *Gli Ebrei e Venezia, secoli XIV, XVIII, Atti del Convegno internazionale organizzalo dall'Istituto di Storia della Società e dello Stato veneziano della Fondazione Giorgio Cini*, Milano 1987, σ. 214-215.
3. Βλ. π.χ. τη δράση της Καθολικής Εκκλησίας εναντίον της διακίνησης εβραϊκών βιβλίων και στον Χάνδακα: Κώστας Γ. Τσικνάκης, «Οι Εβραίοι του Χάνδακα τον 16° αιώνα» στο *Ο Ελληνικός Εβραϊσμός*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1999, σ. 230.
4. Βλ. πρεσβεία του 1406: Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία*, Φ. 103 (*Bolla d'oro*), φ 4^v και C.N. Sathas, *ό.π.*, τ. II, σ. 150-151.
5. Βλ. Σ.Ν. Ασωνίτης, *Ανδραγατική Κέρκυρα*, σ. 254, σημ. 18, που αναφέρει ότι ανάλογο φαινόμενο μαρτυρείται και στην πόλη Giracii της Καλαβρίας το 1311 και μάλιστα, όπως και στην Κέρκυρα, την Μεγάλη Εβδομάδα και ιδιαίτερα την Μεγάλη Παρασκευή.
6. *Item quod ipsi Judei in facto portandi aliqua signa in pectore vel alibi sint ad illam conditionem ad quam antiquitus fuerunt que antiqua consuetude per rectores nostros debeat observari*. Βλ. Hippolyte Noiret, *Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination vénitienne en Crète de 1380 a 1385, après des Archives de Venise*, Paris 1892, σ. 13.
7. Βλ. David Jacoby «Venice and the venitian Jews in the Eastern Mediterranean» στο *Gli Ebrei e Venezia*, σ. 36. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις δίνονταν άδειες να μη φορούν το σήμα. Είναι, ωστόσο, χαρακτηριστικό ότι σε δύο τέτοιες περιπτώσεις Εβραίων που δόθηκε άδεια, τους επιτράπηκε, συγχρόνως, να σπλοφορούν και να συνοδεύονται από ένοπλους φρουρούς. Βλ. Του ίδιου, «Les Juifs à Venise du XIVe au milieu du XVIe siècle» στο Hans-Georg Beck, Manoussos Manoussakas, Agostino Pertusi, (επιμ.) *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV - XVI). Aspetti e problemi*, τ. I, σ. 176.
8. Βλ. David Jacoby, «Venice and the Venitian Jews», *ό.π.*, σ. 36.
9. Βλ. Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία*, Φ. 103 (*Bolla d'oro*), φ. 66^r. Βλ. και επανάληψη της απόφασης, αφού το *Reggimento* άκουσε σε αντιπαράσταση τους συνδικούς της πόλης και τους Εβραίους, και καθορισμό του μεγέθους του διακριτικού, *ό.π.*, φ. 66^{r-v}.
10. Βλ. πρεσβεία του 1658 εδώ, σ. 607 και 609.
11. Βλ. πρεσβεία του 1658 εδώ, σ. 607.
12. Βλ. «The Religious, Economic and Social Background...», σ. 211.
13. Η βενετική Σύγκλητος με την απόφαση από 22 Ιανουαρίου 1387 καταδίκασε τη συμπεριφορά των Βενετών αξιωματούχων: *...quod de cetero ipsi judei nullo modo lapidari possint ab aliquibus christianis officialibus vel aliis...* βλ. Noiret, *ό.π.*, σ. 13.
14. Βλ. περισσότερα για τη θέση της εβραϊκής συνοικίας, Ασωνίτης, *ό.π.*, σ. 278-280.
15. Βλ. C.N. Sathas, *ό.π.*, τ. III, σ. 286-287.
16. Βλ. πρεσβεία του 1524: Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία*, Φ. 103 (*Bolla d'oro*), cap. 8, φ. 39^v και C.N. Sathas, *ό.π.*, τ. V, σ. 261-262.
17. Πρόκειται για λανθασμένη μεταγραφή του Catocastro, που αναφέρεται σωστά στην πρεσβεία του 1532 (βλ. Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία*, Φ. 97, αρ. 2, cap. 12, φ. 7^v και Γεωργίου Πλουμίδα «Τα Επτάησα στις αρχές του ιστ' αιώνα», σ. 80).
18. Βλ. Α.Ν.Κ., *ό.π.*, cap. 18, φ. 11^r και Γεωργίου Πλουμίδα, *ό.π.*, σ. 81.
19. Βλ. πρεσβεία του 1536 εδώ, σ. 231-232.
20. Πρόκειται για την εποχή που οι Βενετοί μελετούσαν διάφορες προτάσεις σχετικά με την καλύτερη άμυνα του Φρουρίου. Βλ. σχετικά Ennio Concina, «Ο Άγιος Μάρκος, η ακρόπολη, η πόλη», στο Ennio Concina Αλίκη Νικηφόρου-Testone επιμ., *Κέρκυρα: Ιστορία, Αστική ζωή και Αρχιτεκτονική 14ου-19ου αι.*, σ. 31.
21. Βλ. πρεσβεία του 1546, Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 97, αρ. 5, cap. 15, φ 13^{r-v} και C.N. Sathas, *ό.π.*, τ. V, σ. 284-285.
22. Βλ. και Ennio Concina, «Ο Άγιος Μάρκος, η ακρόπολη, η πόλη», *ό.π.*, σ. 33.
23. Βλ. και πάλι την ίδια απόφαση του 1387, που απαγόρευε στους Βενετούς αξιωματούχους να επιβάλλουν στους Εβραίους να εκτελούν τους καταδικασμένους σε θάνατο (να γίνονται, δηλαδή, δήμιοι) και η εκτέλεση να γίνεται πάνω σε εβραϊκούς τάφους, Noiret, *Documents*, *ό.π.*, σ. 12.
24. Βλ. ολόκληρο τον όρκο και αντίδραση του γενικού προβλεπτή θαλάσσης Zorzi Pasqualigo (1719), G. Rojago, *ό.π.*, τομ. I, σ. 440-441.
25. Βλ. πρεσβεία του 1633 εδώ, σ. 531-532.
26. Βλ. δουκική απόφαση: G. Rojago, *ό.π.*, τ. II, σ. 31.
27. Βλ. Ιω. Ρωμανού, «Η Εβραϊκή Κοινότητα...», σ. 388.
28. Βλ. *ό.π.*, σ. 394.
29. Βλ. πρεσβεία του 1658, εδώ, σ. 604.
30. Βλ. Αλίκη Νικηφόρου, *Δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα*, σ. 426 και σημ. 44.
31. Βλ. πρεσβεία του 1658 εδώ, σ. 598.
32. Είναι γνωστό, ότι δεν δέχθηκαν τους Εβραίους όλες οι ευρωπαϊκές χώρες, π.χ. οι Αγγλοι τους εκδίωξαν το 1290 και τους επέτρεψαν την επανεγκατάσταση στα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Η Γαλλία από το 1306 ως τη Γαλλική Επανάσταση είχε απαγορεύσει εγκατάσταση Εβραίων στο έδαφός της. Οι Εβραίοι που εγκατέλειψαν την Αγγλία και τη Γαλλία στην πλειονότητά τους πήγαν στη Γερμανία από όπου εκδιώχθηκαν τον 14^ο αιώνα και συγκεντρώθηκαν στην Πολωνία. Το 1492, όπως είναι γνωστό, έγινε ο μεγάλος διωγμός των Εβραίων της Ισπανίας, γεγονός που δείχνει μεγαλύτερης διάρκειας ανοχή σε σχέση με τις χώρες που τους είχαν εκδιώξει δύο αιώνες νωρίτερα (βλ. R.R. Palmer, *A history of the Modern World*, New York, Alfred A. Knopf 1954, σ. 64).

[Η κα Έλλη Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου είναι Ομότιμη Καθηγήτρια του Ιονίου Πανεπιστημίου, του οποίου υπήρξε Πρόεδρος κατά την περίοδο 1990-1993. Έχει ασχοληθεί ειδικά με μελέτες που αφορούν την Κέρκυρα.

Το παραπάνω κείμενο είναι απόσπασμα από το βιβλίο της Πρεσβείες της βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος-18ος αιώνας). Έκδοση ΓΑΚ - Αρχεία του Νομού Κέρκυρας. Αθήνα, 2002. Πληροφορίες και αναφορές για το εβραϊκό στοιχείο υπάρχουν και σε άλλες σελίδες του βιβλίου].

ΣΑΜΠΕΤΑΪ ΣΕΒΙ

Του ΣΟΛΩΝΑ - ΑΚΗ ΦΛΩΡΕΝΤΙΝ

Εβραίοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Το 1453 αποτελεί κομβικό σημείο των σχέσεων των διαφόρων θρησκευτικών κοινοτήτων στον Βαλκανικό χώρο, μιας και τα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας πέρασαν υπό την εξουσία των Οθωμανών.

Οι διάφορες κοινότητες των ραγιαδών χωρίστηκαν μετά το 1453 σε μιλλέτια. Ο όρος millet (μιλλέτι) στην αρχή ήταν μόνο για τους μουσουλμάνους, όμως χρησιμοποιήθηκε και για να ξεχωρίσει τις διάφορες θρησκευτικές ομάδες¹.

Συναντάμε τρία μιλλέτια, το Ορθόδοξο, των Αρμενίων και το Εβραϊκό, το οποίο, αν και δεν είχε αναγνωριστεί επίσημα μέχρι το 1839, είχε όμως τον αρχηγό του, τον millet basi².

Οι Εβραίοι αποτελούσαν ένα σημαντικό κομμάτι της Οθωμανικής κοινωνίας. Μάλιστα οι Οθωμανοί τους συμπεριφέρθηκαν καλύτερα από όλα τα ευρωπαϊκά κράτη του 15ου αιώνα. Οι Εβραίοι διωγμένοι από μακρινές περιοχές έφταναν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία έχοντας μάθει για την καλή αντιμετώπιση των Οθωμανών. Έτσι κατά τον 15ο και 16ο αιώνα εγκαθίσταντο κατά μεγάλες ομάδες στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες πόλεις³. Μεγάλοι εβραϊκοί πληθυσμοί υπήρχαν στην Ήπειρο, στην Κωνσταντινούπολη, στη Μακεδονία και στη Θράκη⁴.

Οι Εβραίοι προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στον Σουλτάνο και πολλές φορές εκτελούσαν χρέη γιατρού μέσα στο παλάτι. Επίσης οι Εβραίοι διακρίνονταν για τη γλωσσομάθειά τους. Ήταν πολύ ικανοί έμποροι. Φημίζονταν επίσης ως οι καλύτεροι κατασκευαστές όπλων⁵.

Ανάμεσα σε αυτόν τον εβραϊκό πληθυσμό υπήρχαν και αρκετοί λόγιοι όπως ο Joseph Nasi, ο Solomon Askenazi και άλλοι⁶.

Κάποιοι από αυτούς ασχολήθηκαν με την μελέτη της Καμπαλά και του Μεσσιανισμού⁷.

Μεσσιανισμός

Ο Μεσσιανισμός ανάγει την προέλευσή του στα δύο από τα τρία ρεύματα που εκδηλώθηκαν στον Ιουδαϊσμό. Από κοινωνική και θρησκευτική άποψη διακρίνουμε την ύπαρξη τριών ρευμάτων: Ένα συντηρητικό, που αποσκοπούσε στην διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης, ένα αναστηλωτικό, που αποσκοπούσε στην επανίδρυση του βασιλείου του Δαβίδ

και ένα ουτοπικό, που ήταν περισσότερο ανανεωτικό. Ο Μεσσιανισμός λοιπόν γεννήθηκε από την ανάμιξη του αναστηλωτικού και του ουτοπικού ρεύματος. Ήταν ουσιαστικά μια έντονη προσδοκία, ένα όραμα, μια «μεσσιανική αναμονή⁸».

Μια έκφανση του Μεσσιανισμού ήταν ο Σαββαταϊσμός, που πήρε το όνομά του από τον ιδρυτή του Sabbatai Zevi.

Η εμφάνιση του Σαββαταϊσμού έχει να κάνει και με την καταπίεση που βίωναν οι Εβραίοι εκείνης της εποχής, οι οποίοι διώκονταν συνέχεια από όλη την Ευρώπη και αντιμετώπιζονταν με άθλιο τρόπο. Πολλοί Εβραίοι διωγμένοι και καταπιεσμένοι έφταναν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία ήταν η μόνη που τους δεχόταν.

Μέσα σε αυτό το ταραγμένο περιβάλλον, ο Μεσσιανισμός εκφράζει και την ελπίδα για λύτρωση⁹.

Εξάλλου ο Εβραίος της εποχής, πιστός στις γραφές, γνώριζε και τις προφητείες της Βίβλου για την έλευση του Μεσσία και ήλπιζε στην επαναδημιουργία του βασιλείου του Δαβίδ. Ελπίδα, βέβαια, που έμελλε να πραγματοποιηθεί τέσσερις αιώνες αργότερα με την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ.

Η ζωή του Σαμπεταΐ Σεβί

Όπως προαναφέρθηκε, ιδρυτής του κινήματος του Σαββαταϊσμού ήταν ο Σαμπεταΐ Σεβί (1626-1676).

Ο Σαμπετάϊ Σεβί γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1626. Η οικογένειά του ήταν Ρωμανιώτες από την Πάτρα και ο πατέρας του ήταν ένας φτωχός έμπορος πουλερικών, αλλά κατά τη διάρκεια του Ε΄ Βενετοτουρκικού πολέμου, έγινε εμπορικός αντιπρόσωπος μιας αγγλικής εταιρείας στη Σμύρνη και έτσι πλούτισε¹⁰.

Σύμφωνα με την συνήθεια της εποχής ο Σαμπετάϊ Σεβί σπούδασε το Ταλμούδ από τον ραββίνο Joseph Escara. Γρήγορα ο μικρός Σαμπετάϊ γοητεύτηκε από τον μυστικισμό και την Καμπάλα¹¹.

Παντρεύτηκε δύο φορές, αλλά χώρισε αμέσως λόγω της ασυνήθιστης συμπεριφοράς του που τον ωθούσε στη μοναξιά και την κατάθλιψη. Ωστόσο, κάποιοι ισχυρισμοί ότι ήταν μανιοκαταθλιπτικός δεν έχουν αποδειχθεί¹².

Ο Σαμπετάϊ Σεβί επηρεάστηκε πολύ από τις ιδέες του Μεσσιανισμού, αρκετά δημοφιλείς στις αρχές του 17ου αιώνα. Μάλιστα το έτος 1666 εθεωρείτο ως το έτος της αποκάλυψης του Μεσσία. Αυτές οι ιδέες διαδίδονταν στην Ευρώπη και ο Σαμπετάϊ ερχόταν σε επαφή με αυτές λόγω του επαγγέλματος του πατέρα του ως αντιπροσώπου της Αγγλικής εταιρείας¹³.

Επίσης σύμφωνα με ένα εβραϊκό μυστικιστικό κείμενο το έτος 1648 θα ήταν το έτος που το «Ισραήλ» θα σωζόταν με την μεσολάβηση του πολυαναμενόμενου Μεσσία¹⁴.

Σε ηλικία 22 ετών, το 1648, ο Σαμπετάϊ άρχισε να διαδίδει στη Σμύρνη, ότι αυτός ήταν ο πραγματικός Μεσσίας. Ο ίδιος όμως δεν δίδασκε ποτέ δημόσια και δεν έγραψε ποτέ τίποτα. Η φήμη του οφείλεται στον μαθητή και οπαδό του Nathan από τη Γάζα¹⁵.

Το 1651 οι ραββίνοι εξόρισαν τον Σαμπετάϊ από τη Σμύρνη. Δεν είναι γνωστό πού ακριβώς πήγε, αλλά το 1658 τον συναντάμε στην Κωνσταντινούπολη. Στη συνέχεια πήγε στη Θεσσαλονίκη, όπου αυτοανακηρύχθηκε Μεσσίας και απέκτησε πολλούς οπαδούς. Αλλά οι ραββίνοι τον έδιωξαν και από εκεί και τελι-

κά κατέληξε στο Κάιρο το 1660. Το 1663 πήγε στην Ιερουσαλήμ όπου απέκτησε πολλούς οπαδούς. Ήταν πολύ αγαπητός, είχε ωραία φωνή, έψελνε ψαλμούς όλη νύχτα και μοίραζε γλυκά στα παιδιά¹⁶.

Όταν η εβραϊκή κοινότητα της Ιερουσαλήμ, το 1663, είχε ανάγκη από χρήματα, έστειλαν το Σαμπετάϊ στο Κάιρο να ζητήσει χρήματα και υποστήριξη. Ο Σαμπετάϊ πέτυχε στην αποστολή του και έτσι αύξησε το γόητρό του. Μάλιστα στο Κάιρο συνάντησε την τρίτη του γυναίκα, τη Σάρα¹⁷.

Η ίδια η Σάρα πίστευε ότι επρόκειτο να γίνει η νύφη του Μεσσία, όταν αυτός θα εμφανιζόταν. Ο Σαμπετάϊ έμαθε αυτή την αντίληψη και έστειλε να του φέρουν τη Σάρα την οποία και παντρεύτηκε. Ήταν όμορφη, εκκεντρική και υπήρξε μία από τις πιο ένθερμες προπαγανδίστριες της διδασκαλίας του¹⁸.

Μαζί με τον πιο ένθερμο οπαδό του, τον Nathan από τη Γάζα, έφυγαν από την Ιερουσαλήμ, διότι οι ραββίνοι έβλεπαν με καχυποψία το κίνημά τους και πήγαν στη Σμύρνη το 1665. Πριν όμως φύγει από την Ιερουσαλήμ, ο Σαμπετάϊ μοίρασε τον κόσμο στους εικοσιέξι μαθητές του, οι οποίοι θα αναλάμβαναν να συνεχίσουν το έργο του¹⁹. Στη Σμύρνη ο Σαμπετάϊ έγινε αρχηγός της κοινότητας και απέκτησε πολλούς οπαδούς, ανάμεσά τους και πολλούς ραββίνους²⁰. Η φήμη του συνέχισε να εξαπλώνεται παντού και το 1666 ο Σαμπετάϊ ξαναπήγε στην Κωνσταντινούπολη. Μάλιστα ο Nathan από τη Γάζα είχε κάνει την προφητεία ότι ο Σαμπετάϊ θα έβαζε στο κεφάλι του το στέμμα του Σουλτάνου. Όμως ο Μεγάλος Βεζύρης Ahmet Köprülü διέταξε αμέσως να τον συλλάβουν και να τον φυλακίσουν. Μετά από δύο μήνες φυλάκιση στην Κωνσταντινούπολη, μεταφέρθηκε στην φυλακή της Αβύδου, όπου τον ακολούθησαν και πολλοί φίλοι του²¹.

Τελικά οδηγήθηκε στην Αδριανούπολη, όπου του παρουσιάστηκαν δύο επιλογές: αποστασία ή θάνατος. Την επόμενη μέρα παρουσιάστηκε ενώπιον του Σουλτάνου Mehmed IV φορώντας το τουρκικό τουρμπάνι στο κεφάλι του. Ο Σουλτάνος ευχαριστήθηκε, του έδωσε τον τίτλο «Effendi» και τον έκανε θυρωρό της αυλής του με μεγάλο μισθό²².

Για ορισμένους από τους οπαδούς του, αυτή η αποστασία ήταν συνεπής με το Ιουδαϊσμό και την θεωρούσαν σαν μια «ύψιστη μυστικιστική πράξη». Και μάλιστα στη Θεσσαλονίκη τετρακόσιες οικογένειες

ακολούθησαν την αποστασία του και είναι γνωστές ως *dönme*, δηλαδή μουσουλμάνοι εβραϊκής καταγωγής και υπάρχουν μέχρι σήμερα στην Τουρκία²³. Μια τέτοια ομάδα *dönme* υπάρχει και τώρα στην Καλιφόρνια²⁴.

Ο Σαμπετάι Σεβί πέθανε το 1676, την ημέρα του Γιουμ Κιπούρ. Η γυναίκα του συνέχισε τη διδασκαλία του.

Επιπτώσεις του Σαββαταϊσμού στις εβραϊκές κοινότητες

Όταν ο Σαμπετάι πέθανε ήταν σε δυσμένεια, όμως η επιρροή του διήρκεσε πάρα πολύ. Επηρέασε τις εβραϊκές κοινότητες και η διδασκαλία του είχε εξαπλωθεί πολύ. Όμως η αποστασία του δημιούργησε πάρα πολλά προβλήματα. Υπήρχε ήδη ο διχασμός μεταξύ Σεφαραντίμ και Ασκεναζίμ. Ακόμα υπήρχε και διχασμός ανάλογα με την προέλευση αυτών των ομάδων. Οι Οθωμανοί είχαν αντιμετωπίσει τους Εβραίους ως ενιαίο σύνολο, μη λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές αυτές²⁵.

Η αλήθεια είναι ότι η εμφάνιση του Σαββαταϊσμού διχάσε τον ήδη διχασμένο εβραϊκό κόσμο και δημιούργησε ακόμα μεγαλύτερα προβλήματα συνοχής στους Εβραίους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Επίσης, σύμφωνα με τον Traian Stoianovich, το κίνημα του Σαββαταϊσμού και η αναταραχή που ακολούθησε συνέβαλε αρνητικά στην εμπορική δραστηριότητα των Εβραίων.

Οι Εβραίοι άρχισαν να παραμελούν τις εμπορικές επιχειρήσεις τους, δεν ασχολούνταν πια με το εμπόριο και ήθελαν να ταξιδέψουν στην Ιερουσαλήμ. Έκαναν υπερβολικές νηστείες, ταπεινώναν τους εαυτούς τους με διάφορους τρόπους και γενικά δεν ασχολιόντουσαν με τις επιχειρήσεις τους²⁶. Έτσι μειώθηκαν οι περιουσίες τους και παραμέλησαν το εμπόριο με το οποίο παραδοσιακά ασχολούνταν.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες ενισχύθηκε η θέση των Χριστιανών Ορθοδόξων εμπόρων της Αυτοκρατορίας και το εμπόριο πέρασε στα δικά τους χέρια και ύστερα από τις ευνοϊκά διακειμένες για αυτούς συνθήκες του Passarowitz, το 1718 και του Κιουτσούκ Καϊναρτζή το 1774.

Ο Σαββαταϊσμός λοιπόν επηρέασε πολύ τη ζωή των εβραϊκών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ο Σαμπετάι Σεβί παραμένει ακόμα μια αντιφατική φυσιογνωμία.

[Ο κ. Σόλων – Άκης Φλωρεντίν είναι πτυχιούχος του Ιστορικού και Αρχαιολογικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών].

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Sugar P., *Η Νοτιανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική Κυριαρχία (1354-1804)*, τ. Α', Αθήνα 1994, σ. 99.
2. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Α', ό.π., σ. 99.
3. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Α', ό.π., σ. 105, 106.
4. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι', σ. 160, 161, 162, 163, 164.
5. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Α', ό.π., σ. 105, 106.
6. Sugar P., *Η Νοτιανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική Κυριαρχία (1354-1804)*, τ. Β', Αθήνα 1994, σ. 285.
7. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Β', ό.π., σ. 286.
8. Scholem G., *Ο Ιουδαϊκός Μεσσιανισμός*, Αθήνα, Εκδ. Έρασμος, σ. 17, 18, 19, 20.
9. Scholem, *Μεσσιανισμός*, ό.π., σ. 20.
10. Jewish Encyclopedia. com_ Shabbethai Zevi B. Mordecai.
11. Jewish Encyclopedia. com_ Shabbethai, ό.π.
12. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Β', ό.π., σ. 286.
13. Jewish Encyclopedia. com_ Shabbethai, ό.π.
14. Jewish Encyclopedia. com_ Shabbethai ό.π.
15. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Β', ό.π., σ. 286.
16. Wikipedia, the free encyclopedia Sabbatai Zevi.
17. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Β', ό.π., σ. 287.
18. Jewish Encyclopedia. com_ Shabbethai, ό.π. και Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Β', ό.π., σ. 287.
19. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Β', ό.π., σ. 287.
20. Jewish Encyclopedia. com_ Shabbethai, ό.π.
21. Jewish Encyclopedia. com_ Shabbethai, ό.π.
22. Jewish Encyclopedia. com_ Shabbethai, ό.π.
23. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Β', ό.π., σ. 289.
24. Wikipedia, Sabbatai, ό.π.
25. Sugar, *Νοτιανατολική Ευρώπη*, τ. Β', ό.π., σ. 288.
26. Stoianovich T., «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», *Η Οικονομική Δομή των Βαλκανικών Χωρών (ΙΕ' - ΙΘ' αιώνας)*, Αθήνα 1979, σ. 295-296.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βακαλόπουλος Α., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Β', Αθήνα 2005 (εκδ. Ηρόδοτος).
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ι', (Εκδοτική Αθηνών).
- Scholem G., *Ο Ιουδαϊκός Μεσσιανισμός*, Αθήνα (εκδ. Έρασμος).
- Scholem G., *Sabbatai Sevi The Mystical Messiah, 1626-1676*, New Jersey 1989 (Princeton University Press).
- Stoianovich T., «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», *Η Οικονομική Δομή των Βαλκανικών Χωρών (ΙΕ' - ΙΘ' αιώνας)*, Αθήνα 1979, (εκδ. Μέλισσα).
- Sugar P., *Η Νοτιανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική Κυριαρχία (1354-1804)*, τ. Α', Αθήνα 1994, (εκδ. Σμίλη).
- Sugar P., *Η Νοτιανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική Κυριαρχία (1354-1804)*, τ. Β', Αθήνα 1994, (εκδ. Σμίλη).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ INTERNET

- Jewish Encyclopedia. com-Shabbethai Zevi B. Mordecai (<http://www.jewishencyclopedia.com>)
- Wikipedia, the free encyclopedia-Sabbatai Zevi (<http://www.en.wikipedia.org/wiki/Sabbatai-Zevi>)
- Donmeh West – Sabbatai Zevi (<http://www.donmeh-west.com/sabbatai.shtml>)
- Jewish Virtual Library – Shabbetai Zvi (<http://www.jewishvirtuallibrary.org/source/biography/Zvi.html>)
- Jews in the Ottoman Empire 13: Cultural life (<http://www.geschichteinchronologie.ch/ottoman>)
- Sabbatai Zevi and the Shabbatean Movement (<http://www.everburninglight.org/shabbatai-zevi>)

Μετά τη Νύχτα των Κρυστάλλων άνδρες των SS και της αστυνομίας συνοδεύουν τους Βερολινέζους Εβραίους για να μεταφερθούν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Σαχσενχάουζεν. 10 Νοεμβρίου 1938.

Η «Νύχτα των Κρυστάλλων»

Το πογκρόμ κατά των Εβραίων σηματοδότησε την έναρξη των μαζικών διώξεων από τους Ναζί που κατέληξαν στο Ολοκαύτωμα

Επιμέλεια ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΧΕΛΙΔΟΝΗΣ

Τη δεκαετία του 1920 οι περισσότεροι Εβραίοι της Γερμανίας ήταν πλήρως ενσωματωμένοι ως Γερμανοί πολίτες. Οι συνθήκες άρχισαν να αλλάζουν μετά τον διορισμό του Αδόλφου Χίτλερ ως καγκελάριου στις 30 Ιανουαρίου 1933. Η κυβέρνηση αμέσως θέσπισε αντισημιτικούς νόμους. Όλο και περισσότεροι Εβραίοι αναζητούσαν άσυλο στο εξωτερικό και έως το καλοκαίρι του 1938 πάνω από 250.000 είχαν αφήσει τη Γερμανία και την Αυστρία. Πάνω από 300.000 εξακολουθούσαν να ψάχνουν καταφύγιο. Όταν στις 7 Νοεμβρίου 1938 ένας νεαρός Πολωνοεβραίος σκότωσε έναν Γερμανό διπλωμάτη στο Παρίσι, οι ναζί είχαν την αφορμή τους για να εξαπολύσουν το πρώτο πογκρόμ κατά των Εβραίων στο Ράιχ. Το βράδυ της 9ης Νοεμβρίου, μέλη των ταγμάτων εφόδου και της νεολαίας του Χίτλερ -πολλοί εκ των οποίων φο-

ρούσαν πολιτικά ώστε να εμφανιστεί βάσιμη η θεωρία που ήθελε την έκρηξη βίας λαϊκή έκφραση οργής για τη δολοφονία στο Παρίσι- ξεχύθηκαν στους δρόμους και άρχισαν να καταστρέφουν σπίτια και επιχειρήσεις Εβραίων, καθώς και συναγωγές. Οι ίδιοι οι ναζί ονόμασαν εκείνη τη βραδιά «Νύχτα των Κρυστάλλων», εμπνευσμένοι από τις σπασμένες βιτρίνες. Λίγοι μόνο Γερμανοί πολίτες έλαβαν μέρος στο πογκρόμ, με τους περισσότερους απλώς να παρακολουθούν. Η παθητική αυτή στάση έδωσε στους ναζί το σήμα ότι το γερμανικό κοινό ήταν έτοιμο για πιο ακραία μέτρα. Η Νύχτα των Πογκρόμ αποτέλεσε σημείο καμπής για την αντισημιτική πολιτική του Τρίτου Ράιχ, καθώς η φύση των διωγμών άλλαξε, από οικονομική, πολιτική και κοινωνική, σε σωματική, με ξυλοδαρμούς, φυλακίσεις και δολοφονίες. Αποτελέσε όμως και σημείο καμπής στις σχέσεις της Γερμα-

νίας με τον υπόλοιπο κόσμο. Πολλές κυβερνήσεις διέκοψαν διπλωματικές σχέσεις. Η παγκόσμια κοινή γνώμη στράφηκε εναντίον της ναζιστικής κυβέρνησης, ενώ μερικοί πολιτικοί ζητούσαν μέχρι και πόλεμο. Ο πόλεμος δεν θα αργούσε να έρθει. Ούτε όμως και το Ολοκαύτωμα.

«Αυθόρμητες αντιδράσεις» σε σκηνοθεσία Γκέμπελς

Της Άννας Μαρίας Δρουμπούκη

Στις 30 Ιανουαρίου 1933, με την άνοδο στην εξουσία του Χίτλερ και του ναζιστικού κόμματος NSDAP, το μότο «Der Jud' ist schuld» (Ο Εβραίος φταίει), που συμπυκνώνει όλη τη στερεοτυπική ιδεολογία του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος, γίνεται ιδεολογικό όπλο στη φυλετική προπαγάνδα του Τρίτου Ράιχ. Την ίδια χρονιά ξεκινούν οι πρώτες επιθέσεις σε συναγωγές και εβραϊκά καταστήματα, ενώ ακολουθεί ο νόμος της 7ης Απριλίου 1933, που αποκλείει τους Εβραίους από τη δημόσια ζωή στερώνοντας τους ακόμα και το δικαίωμα της εργασίας σε δημόσιες υπηρεσίες.

Έναν μήνα πριν είχε ιδρυθεί το εμβληματικό στρατόπεδο Νταχάου, λίγο έξω από το Μόναχο, και στις 25 Απριλίου ψηφίστηκε ο νόμος «κατά της υπερπλήρωσης των γερμανικών σχολείων και πανεπιστημίων», που περιορίζει τους «μη αρίους» σε ένα ποσοστό 1,5% επί των μαθητών - φοιτητών. Οι περίφημοι «Νόμοι της Νυρεμβέργης» θεσπίζονται στις 15 Σεπτεμβρίου του 1935, «για την προστασία του αίματος και της γερμανικής τιμής», και στα πάρκα, στα θέατρα, στις δημόσιες πισίνες τοποθετούνται ταμπέλες που αναγράφουν «Juden unerwünscht» (Εβραίοι ανεπιθύμη-

τοι). Με όλα αυτά τα μέτρα δεν είναι απρόσμενο που υπήρξε μια σαφώς προδιαγεγραμμένη πορεία προς το δράμα της 9ης Νοεμβρίου του 1938. Το 1938 ήταν από τις σημαντικότερες χρονιές όσον αφορά στο εβραϊκό ζήτημα. Τον Απρίλιο του '38 περισσότερο από το 60% των εβραϊκών καταστημάτων είχαν αδειάσει ή «αριανοποιηθεί», δηλαδή είχαν περιέλθει σε Γερμανούς ιδιοκτήτες. Από τον Οκτώβριο τα διαβατήρια των Εβραίων έπρεπε να αναγράφουν υποχρεωτικά το γράμμα «J» (από το Juden, Εβραίοι). Ενα γεγονός στάθηκε η αφορμή για τα μαζικά

Πολλές συναγωγές καίγονταν όλη τη νύχτα μπροστά στα μάτια πυροσβεστών που είχαν διαταγές να παρέμβουν μόνο για να εμποδίσουν τη φωτιά να εξαπλωθεί στα διπλανά κτίρια.

πογκρόμ στη Γερμανία και την Αυστρία: Στις 7 Νοεμβρίου δολοφονήθηκε στο Παρίσι ο Γερμανός διπλωμάτης Ερνστ φον Ρατ από τον Πολωνοεβραίο Ερσελ Γκρίνσπαν, ετών 17, του οποίου οι γονείς μαζί με άλλους 17.000 Πολωνοεβραίους είχαν πρόσφατα απελαθεί από το Ράιχ. Τα κίνητρα του νεαρού Γκρίνσπαν γι' αυτή τη δολοφονία πιθανότατα να ήταν η απέλαση των γονιών του και η απόγνωση που δημιουργούσε η ζοφερή κατάσταση της πλήρους αποστέρησης των δικαιωμάτων στην ίδια τη ζωή.

Το περιστατικό πυροδότησε μια σειρά από πογκρόμ, που είχαν ως αποτέλεσμα τη σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή όλων των συναγωγών στη Γερμανία, τη σύλληψη 30.000 Εβραίων και την αποστολή τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, το θάνατο περίπου 100 Εβραίων και τον τραυμα-

τισμό εκατοντάδων, ενώ χιλιάδες μαγαζιά υπέστησαν τεράστιες ζημιές. Οι κατεστραμμένες όψεις των βιτρινών ενέπνευσαν στους ναζί την ονομασία «Νύχτα των Κρυστάλλων». Στη διαδικασία ιστοριοποίησης του γεγονότος, έχει επιλεγεί από τους ιστορικούς να καταγραφεί η νύχτα της 9ης Νοεμβρίου ως «Νύχτα των Πογκρόμ» (Pogromnacht) προκειμένου

να μην αναπαραχθεί η ονομασία των εμπνευστών και αυτουργών, δηλαδή η «Kristallnacht» (Νύχτα των Κρυστάλλων). Η ατέλειωτη εκείνη νύχτα σκηνοθετήθηκε με κάθε λεπτομέρεια από τον Γιόζεφ Γκέμπελς, υπουργό Προπαγάνδας του Ράιχ, που μέσα από το ραδιόφωνο και την εφημερίδα-επίσημο όργανο του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος «Völkischer Beobachter» (Λαϊκός Παρατηρητής) χαρακτήρισε τα πογκρόμ «αυθόρμητες αντιδράσεις» του γερμανικού λαού. Παρ' όλα αυτά, ο ιστορικός Βόλφγκανγκ Μπεντζ σε μελέτη του προσεγγίζει τη «Νύχτα των Πογκρόμ» μέσα από τις προφορικές μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων των γεγονότων της 9ης Νοεμβρίου και καταλήγει στη διαπίστωση πως αυτές έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τον επίσημο λόγο του Ράιχ στις στήλες της «Völkischer Beobachter» περί «αυθόρμητων λαϊκών αντιδράσεων». Γεγονός είναι πως οι αντιδράσεις του πληθυσμού ποίκιλλαν. Μόνο μια μειοψηφία συμμετείχε στις επιθέσεις, με την πλειοψηφία να παρακολουθεί σιωπηρά τα γεγονότα.

Τα Ες Ες αναλαμβάνουν συστηματική και μεθοδευμένη δράση

Η 9η Νοεμβρίου ήταν από κάθε άποψη θεμελιώδες γεγονός. Το ξέσπασμα του αντισημιτισμού για πρώτη φορά παίρνει τόσο μαζικές και ακραίες διαστάσεις. Ο Εβραίος ως «άλλος», ως εκπρόσωπος μιας ιστορικά καταπιεσμένης πολιτισμικής ετερότητας, βρίσκεται ξεκάθαρα πλέον στο στόχαστρο της ναζιστικής πολιτικής που επιθυμούσε ένα Ράιχ «judenrein», δηλαδή «καθαρό από Εβραίους». Η «Νύχτα των Πογκρόμ» αποτελεί την πρώτη μεθοδευμένη μαζική αντισημιτική πράξη και ήταν αποτέλεσμα της ενθάρρυνσης από το καθεστώς των βίαιων αντισημιτικών εκδηλώσεων που λάμβαναν χώρα στους δρόμους καθημερινά. Η βία των δρόμων είχε ξεκινήσει από την προσάρτηση της Αυστρίας στη Γερμανία στις 12 Μαρτίου 1938, και ακόμα πιο πίσω το καλοκαίρι του 1935, όταν είχε σημειωθεί πρωτοφανής έκρηξη αντισημιτικής βίας σε πολλές γερμανικές πόλεις. Μετά τη «Νύχτα των Πογκρόμ» ακολούθη-

Βερολίνο, Πρωταπριλιά 1933. Οι ναζί εγκαινιάζουν το μποϊκοτάζ. Το πλακάτ γράφει: «Γερμανοί, προστατευτείτε, μην αγοράζετε από Εβραίους».

σε η θέσπιση ακόμα σκληρότερων αντισημιτικών νόμων το φθινόπωρο και τον χειμώνα του 1939 που οδήγησαν στις εκτοπίσεις, την «Τελική Λύση», τα στρατόπεδα και τελικά στο «Αουσβιτς» ως συνώνυμο της ίδιας της γενοκτονίας. Μετά την 9η Νοεμβρίου, η πλήρης ευθύνη για την «επίλυση» του εβραϊκού ζητήματος είχε μεταφερθεί εξ ολοκλήρου στις μονάδες των Ες Ες που ανέλαβαν πλέον συστηματική και μεθοδευμένη δράση. Μάλιστα, σε επίσημο διασωθέν έγγραφο των

Εθνικών Αρχείων της Ουάσιγκτον που υπογράφει ο Ράινχαρντ Χάιντριχ, αρχηγός των Ες Ες και δεύτερο σε σημασία πρόσωπο στην κλίμακα της διοίκησης των Ες Ες μετά τον Χάινριχ Χίμλερ, ο Χάιντριχ εμφανίζεται να διατάζει τους αρχηγούς της Γκεστάπο να έρθουν σε συνεννόηση με τις κατά τόπους αστυνομικές δυνάμεις για να καθορίσουν «τη διαχείριση των προβλεπόμενων διαδηλώσεων διαμαρτυρίας για τον θάνατο του Ερνστ φον Ρατ». Μετά την 9η Νοεμβρίου οι εβραϊκές κοινότητες της Γερμανίας είχαν να αντιμετωπίσουν το Μπούχενβαλντ, το Σάχσενχαουζεν, το Νταχάου, αλλά και την οικονομική αφαίμαξη, καθώς πέραν της καταστροφής των επιχειρήσεών τους υποχρεώθηκαν στην καταβολή ενός δισ. μάρκων στους ναζί.

Σε συμβολικό επίπεδο, η 9η Νοεμβρίου επανεμφανίζεται σε κάθε δήωση εβραϊκού νεκροταφείου, μνημείου ή συναγωγής. Η πρόσφατη περίπτωση του διπλού εμπρησμού της ιστορικής συναγωγής των Χαννίων, οι συνεχείς βανδαλισμοί του μνημείου του Ολοκαυτώματος στη Θεσσαλονίκη και στη Ρόδο πριν από μερικά χρόνια, η βεβήλωση του εβραϊκού νεκροταφείου των Ιωαννίνων προβληματίζουν. Η επιτακτική ανάγκη του μετασχηματισμού της μνήμης της 9ης Νοεμβρίου σε αυτό που ο Τσβετάν Τοντόροφ ονόμασε «παραδειγματική μνήμη», δηλαδή σε παράδειγμα από το οποίο μπορούμε να βρούμε μια αρχή δράσης για το μέλλον, ανοίγει την ανάμνηση στην αναλογία και στην καθολίκευση.

[Η κα Άννα Μαρία Δρουμπούκη είναι υποψήφια διδάκτωρ Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. - Η αναδημοσίευση είναι από την «Καθημερινή» της 11ης Απριλίου 2010].

Αφιερωματική εβδομάδα εκδηλώσεων
στην Κέρκυρα για τον

ΑΛΜΠΕΡ ΚΟΕΝ

Από 10 έως 16 Μαΐου 2010 ο Δήμος Κέρκυρας, με πρωτοβουλία του δημάρχου κ. Σωτήρη Μικάλεφ, σε συνεργασία με την Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας, διοργάνωσαν σειρά πολιτισμικών κι επιστημονικών εκδηλώσεων τιμώντας τον Αλμπέρ Κοέν, τον Εβραίο γαλλόφωνο Κερκυραίο συγγραφέα που έκανε τη γενετήριά του γνωστή μέσα από το λογοτεχνικό του έργο.

Οι εκδηλώσεις, στις οποίες μετείχαν το Ιόνιο Πανεπιστήμιο και το Ίδρυμα «Μνήμη Αλμπέρ Κοέν» της Γενεύης, υλοποιήθηκαν με την καθοριστική συμβολή Οργανωτικής Επιτροπής με επικεφαλής τον ιατρό κ. Σπύρο Γιούργα.

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και η Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας ήταν μεταξύ των χορηγών των εκδηλώσεων.

Οι εκδηλώσεις περιελάμβαναν έκθεση φωτογραφίας με θέμα «Μνήμες και Πραγματικότητα της Εβραϊκής Συνοικίας της Κέρκυρας», προβολή της κινηματογραφικής ταινίας «Ο Καρφοχάφτης», που προέρχεται από έργο του τιμώμενου, συναυλία της Χορωδίας της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης με σεφαραδίτικα κυρίως τραγούδια και με τη συμμετοχή της σοπράνο Λουίζας Κονέ, θεατρικό αναλόγιο από το ΔΗΠΕΘΕ Κέρκυρας και περιήγηση στην εβραϊκή συνοικία.

Σημαντική ήταν η παρουσία στις εκδηλώσεις της 89χρονης σήμερα κόρης του Αλμπέρ Κοέν κας Μύριαμ Σαμπινύ-Κοέν, η οποία τιμήθηκε από το δήμαρχο. Η αφιερωματική εβδομάδα ολοκληρώθηκε την Κυριακή 16.5.10, με δέηση στη Συναγωγή της Κέρκυρας και την τελετή αποκαλυπτηρίων αναμνηστικής πλάκας στο σπίτι του Αλμπέρ Κοέν.

Το αφιέρωμα κορυφώθηκε με διήμερο Διεθνές Συ-

Η αφίσα των εκδηλώσεων στη Συναγωγή Κέρκυρας.

νέδριο με θέμα «Επιστροφή στις ρίζες», με τη συμμετοχή διακεκριμένων εισηγητών από τη Γαλλία, την Ελβετία, το Βέλγιο, το Ισραήλ και την Ελλάδα, οι οποίοι ανέπτυξαν τόσο το πολύπλευρο λογοτεχνικό έργο του Κοέν όσο και το έργο του ως νομικού στον Διεθνή Οργανισμό για τους Πρόσφυγες. Συγκεκριμένα τα θέματα που αναλύθηκαν ήταν: «Η μητέρα στο έργο του Αλμπέρ Κοέν», εισήγηση του Shmuel Refael Vivante, καθ. Πανεπιστημίου Μπαρ Ιλάν, «Ο μετανάστης» εισήγηση του Anthony Stevens, καθ. Ιατρικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, «Η Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας στα τέλη του 19^{ου} αι.», της ιστορικού Ευτυχίας Λιάτα, διευθύντριας Ερευνών στο Ε.Ι.Ε., «Οικογένεια Vivante: μια επιφανής οικογένεια της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Κέρκυρας», του Φώτη Μπαρούτσου, διδάσκοντας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Πατρών, «Albert Cohen: Η δύναμη του δικαίου», του Max Mamou προέδρου του Ιδρύματος Memoire Albert Cohen, «Μετανάστευση και διαπολιτισμικότητα», της ευρωβουλευτού Μαριλένας Κοππά, επικ. καθ. του Παντείου Πανεπιστημίου, «Το προσφυγικό ζήτημα στη σύγχρονη εποχή και η ελληνική πραγματικότητα», του Γιώργου Τσαρμπόπουλου, επικεφαλής του Γραφείου Ελλάδας της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, «Η θέση της Κέρκυρας στο έργο του Albert Cohen», του Alain Schaffner, καθ.

Η κόρη του Α. Κοέν, κα Μύριαμ Σαμπινύ-Κοέν, με τον δήμαρχο Κέρκυρας κ. Σ. Μικάλεφ (δεξιά), τον πρόεδρο του Ιδρύματος Μνήμη Α. Κοέν της Γενεύης κ. Μαξ Μαμού (αριστερά) και τον κ. Σπ. Γιούργα.

του Πανεπιστημίου της Σορβόνης, «Η εβραϊκή ταυτότητα στο έργο του Albert Cohen», της ιστορικού Οντέτ Βαρών – Βασάρ, καθ. στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο, «Η Ωραία του Κυρίου: ένα εβραϊκό – ευρωπαϊκό

πάθος», του Philippe Zard, καθ. Πανεπιστημίου Paris-Quest, «Ιδιαιτερότητες και οικουμενικότητα στο αυτοβιογραφικό έργο του Albert Cohen», του Denis Charbit, καθ. Ανοικτού Πανεπιστημίου Ισραήλ, «Στη σκιά του Καρφοχάφτη», του κλινικού ψυχολόγου Γιώργου Χανιώτη και «Η διαχρονικότητα των αξιών του Albert Cohen μέσα από την ταινία *Παρά-*

Αναμνηστική πλάκα στο σπίτι του Αλμπέρ Κοέν.

δειςος στην Δύση», του Μίλτου Βασιλείου, προέδρου της Όπερας Δωματίου Κέρκυρας. Τα πρακτικά του Συνεδρίου θα εκδοθούν με τη συνδρομή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σχεδιάζεται και προχωρεί η ίδρυση παραρτήματος του Ιδρύματος «Μνήμη Αλμπέρ Κοέν» στην Κέρκυρα.

** Σημ. ΧΡΟΝΙΚΩΝ. Το περιοδικό μας έχει δημοσιεύσει άρθρα για τον Αλμπέρ Κοέν στα τεύχη 47/12, 93/17, 114/19, 128/30 και 139/18. Συμπληρώνοντας το αφιέρωμα, δημοσιεύουμε παρακάτω κείμενο της ιστορικού κας Οντέτ Βαρών-Βασάρ. Η ίδια έχει καταρτίσει επίσης το χρονολόγιο για τον Κοέν και τις βιβλιογραφίες που συναποτελούν το παρόν αφιέρωμα.

ΑΛΜΠΕΡ ΚΟΕΝ:

Βίος και έργο

(Κέρκυρα 1895- Γενεύη 1981)

Της ΟΝΤΕΤ ΒΑΡΩΝ - ΒΑΣΑΡ

Μετανάστευση, βιωμένη ως «εξορία»: ο κατ' εξοχήν τόπος της λογοτεχνικής δημιουργίας. Η αποκοπή από τον χώρο όπου γεννήθηκε κανείς, η δύσκολη προσαρμογή στο νέο περιβάλλον, όπου είσαι πάντα ο «άλλος», γεννούν συχνά την ανάγκη της επώλωσης αυτού του τραύματος

μέσα από την λογοτεχνική γραφή. Έτσι κι ο Αλμπέρ Κοέν, πολλαπλά «εξόριστος», θα επιχειρήσει να γεφυρώσει το χάσμα με τον κόσμο από τον οποίο έχει αποκοπεί γράφοντας. Πέντε χρονών στην αυγή του αιώνα μας, το 1900, το μοναχοπαίδι θα εγκαταλείψει την Κέρκυρα, όπου έχει γεννηθεί, και θα ακολουθήσει τους γονείς του που θα αναζητήσουν μια καλύτερη τύχη στη Μασσαλία. Ο εκ μητρός παππούς, ραββίνος της εβραϊκής κοινότητας στην Κέρκυρα και πρόεδρός της επί 30 χρόνια, θα μείνει στο νησί. Στα δεκατρία του, ο Αλμπέρ θα γυρίσει μια και μοναδική φορά στην Κέρκυρα, για λίγες εβδομάδες, για την τελετή της θρησκευτικής του ενηλικίωσης. Ισχυρές οι εντυπώσεις απ' αυτό το ταξίδι, θα 'ρθουν να ενισχύσουν τις πρώτες παιδικές, τόσο σε σχέση με την γοητευτική προσωπικότητα του παππού, όσο και σε σχέση με το ελληνικό τοπίο. Από κει λοιπόν θα αναδυθεί ο λογοτεχνικός τόπος του έργου, η «Κεφαλονιά», όπως αποκαλείται στο έργο του η Κέρκυρα, που έχει ιδιαίτερη θέση στο έργο. Και θα είναι ο τόπος-αφετηρία, όπου δεν επιστρέφει ποτέ κανείς μετά την ενηλικίωση, ο χαμένος παράδεισος των παιδικών χρόνων.

Η συλλογικότητα που χαρακτηρίζει τη ζωή της «Κεφαλονιάς» του Κοέν έρχεται σε αντίθεση με τη μεγάλη κοινωνική απομόνωση που βασάνισε τον συγγραφέα στα παιδικά κι εφηβικά χρόνια του στη Μασσαλία. Εκεί θα νιώσει πρώτα τη γλωσσική του «εξορία» κι ύστερα

την εξορία από την κοινότητα των ανθρώπων, στην οποία τον καταδικάζει ο αντισημιτισμός. Πρώτο στοίχημα για τον Κοέν: να κατακτήσει τη γαλλική γλώσσα. Το κερδίζει θριαμβευτικά όταν η Γαλλική Ακαδημία τον βραβεύει το 1968 για το μυθιστόρημα *Belle du Seigneur* (*Η ωραία του Κυρίου*).

Ο *Solal* (*Σολάλ*) το 1930, θα εγκαινιάσει το μεγάλο πεζογραφικό έργο του Αλμπέρ Κοέν και συνάμα το σύμπαν του. Όλοι οι βασικοί ήρωες που πρωτοπαρουσιάζονται σ' αυτό το έργο θα συντροφύσουν τον συγγραφέα στα τρία άλλα του μυθιστορήματα: ο *Mangeclous* (*Καρφοχάφτης*) το 1938, η *Belle du Seigneur* (*Η ωραία του Κυρίου*) το 1968 και οι *Valeureux* (*Οι Γενναίοι*) το 1969 δεν θα είναι παρά η συνέχεια της ιστορίας που είχε αρχίσει να μας αφηγείται στον *Σολάλ*.

Ο ένας άξονας που διατρέχει αυτό το ενιαίο έργο είναι η βασανιστική αναζήτηση του «τέλειου» έρωτα. Ο ερωτικός βίος του Σολάλ θα είναι κι αυτός παραχώδης και πλούσιος, θα είναι μια οδυνηρή μαθητεία στο ανέφικτο του απόλυτου έρωτα και συνάμα στην απροσμέτρητη χαρά του. Οι ερωτικές του ιστορίες θα ωριμάζουν μαζί με τον ίδιο, μέχρι την κορύφωσή τους στην *Ωραία του Κυρίου*. Ο άλλος είναι το ζήτημα της εβραϊκής ταυτότητας και της ενσωμάτωσης στη Δύση.

Το δεύτερο τμήμα του έργου του Κοέν, το αυτοβιογραφικό, περιλαμβάνει τα έργα: *Le livre de ma*

mère (*Το βιβλίο της μητέρας μου*) το 1954, *Ô, vous frères humains* (*Ω, σεις άνθρωποι αδέρφια μου*) το 1972 και *Carnets 1978* (*Ημερολόγια 1978*) το 1979. Το βιβλίο το αφιερωμένο στη μητέρα του μετά τον θάνατό της είναι εργασία πένθους για τη μητέρα και ταυτόχρονα εξιλέωση της ενοχής του άκαρδου γιου.

Η ζωή του Κοέν, που κύλησε κατά το μεγαλύτερο μέρος της στη Γενεύη –με διαλείμματα στο Παρίσι και στο Λονδίνο, από το 1940 ως το 1947, όπου συνεργάστηκε με τη γαλλική Αντίσταση- μοιράστηκε ανάμεσα στην σταδιοδρομία του ως νομικού σε διεθνείς οργανισμούς και ως διπλωμάτη για την ίδρυση εβραϊκού κράτους (στενή συνεργασία με τον Χαΐμ Βάιζμαν), και στη λογοτεχνία. Από ένα σημείο κι ύστερα αφοσιώθηκε αποκλειστικά στο έργο του. Η αναγνώριση δεν ήρθε γι' αυτόν νωρίς. Όταν βραβεύτηκε η *Ωραία του Κυρίου* (1968) κανείς δεν θυμόταν πια τον συγγραφέα του *Σολάλ* (1930). Ο ίδιος ζούσε ηθελημένα αποτραβηγμένος, σε μια τελευταία «εξορία», στο διαμέρισμά του στη Γενεύη, μαζί με τη σύζυγό του. Το 1978 έδωσε την πρώτη του τηλεοπτική συνέντευξη για την εκπομπή *Apostrophes*, που θεωρήθηκε τεράστια επιτυχία του Μπερνάρ Πιβό. Λίγες ακόμη συνεντεύξεις του ολοκληρώνουν την κατάθεσή του. Πέθανε τον Οκτώβριο του 1981 στη Γενεύη, πλήρης ημερών και αφήνοντας ένα ιδιαίτερο έργο, το μείζον ίσως εβραϊκό έργο της γαλλόφωνης γραμματείας.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΛΜΠΕΡ ΚΟΕΝ

(Κέρκυρα 1895 – Γενεύη 1981)

- 1895** 16 Αυγούστου. Γέννηση του Abraham Alberto Coen στην Κέρκυρα, μοναχογιού του Marco Coen, Ρωμανιώτη Εβραίου από τα Γιάννενα και της Louise Judith Ferro, Κερκυραίας Εβραίας ιταλοεβραϊκής καταγωγής.
- 1900** Εγκατάσταση της οικογένειας Coen στη Μασσαλία, λιμάνι της Γαλλίας στη Μεσόγειο.
- 1904** Ο Αλμπέρ Κοέν αρχίζει τις σπουδές του στο Λύκειο Thiers της Μασσαλίας.
- 1905** Την ημέρα των γενεθλίων του ο μικρός Αλμπέρ θα υποστεί μία αντισημιτική λεκτική επίθεση,

επεισόδιο που θα αναχθεί στο έργο του σε κρίσιμη τομή. Στη βιογραφία του το επεισόδιο είναι γνωστό ως «η μέρα τουπραματευτή», γιατί έναςπραματευτής τον πρόσβαλε ως Εβραίο.

- 1906** Ξεκινά η σημαδιακή φιλία με τον συμμαθητή του Marcel Pagnol, κατοπινό σημαντικό συγγραφέα και Γάλλο ακαδημαϊκό, που θα κρατήσει μια ολόκληρη ζωή. Αντιστάθισμα στη μεγάλη μοναξιά.
- 1908** Μοναδική επιστροφή στην Κέρκυρα για λίγες εβδομάδες, για να τελέσει τη θρησκευτική

του ενηλικίωση (μπαρ μισοβά) με τον ραββίνο παππού του, πρόεδρο και εξέχουσα προσωπικότητα της εβραϊκής κοινότητας. Εμπειρία που θα τον σηματοδέψει και με την αφήγηση της οποίας ξεκινά το λογοτεχνικό του έργο (πρώτο κεφάλαιο του *Σολάλ*).

- 1914** Εγγραφή στη Σχολή Νομικής στη Γενεύη. Γραφή του ονόματός του με τον γαλλικό τρόπο (Cohen).
- 1917** Αρχή της φιλίας με τον André Spire, σημαντικό Εβραίο διανοούμενο. Τον Νοέμβριο παίρνει πτυχίο Νομικής.
- 1919** Γίνεται Ελβετός πολίτης και παντρεύεται την Elisabeth Brocher, κόρη Ελβετού προτεστάντη πάστορα.
- 1920 (Νοέμβριος) – 1921 (Οκτώβριος)**. Ζει στην Αλεξάνδρεια, προσπαθώντας να βιοποριστεί, εγχείρημα που αποτυγχάνει. Ισχυρές εντυπώσεις από Ανατολή, που θα αρδεύσουν αργότερα το έργο. Ανακάλυψη του Μαρσέλ Προυστ και ανάγνωση που τον σηματοδεύει.
- 1921** Έκδοση της πρώτης και μοναδικής του ποιητικής συλλογής *Paroles Juives (Ιουδαϊκοί λόγοι)*. Γέννηση της Μυριάμ, μοναχοκόρης του Α. Κοέν.
- 1923** Δημοσίευση του πρώτου πεζού του κειμένου «**Mort de Charlot**» («**Ο θάνατος του Σαρλώ**») στο περιοδικό *Nouvelle Revue Française* του εκδ. οίκου Gallimard.
- 1924** Απροσδόκητος θάνατος της νεαρής συζύγου του / πρώτο πένθος.
- 1925** Έκδοση του πρώτου τεύχους του περιοδικού *Revue Juive*, την οποία διευθύνει ο Αλμπέρ Κοέν. Το περιοδικό προωθεί την εβραϊκή διάνοηση κι έχει σημαντικούς συνεργάτες, όπως τον Αϊνστάιν και τον Φρόυντ. Η έκδοση θα διαρκέσει έναν μόνο χρόνο.
- 1929** Θάνατος της συντρόφου του Yvonne Imer, που στάθηκε συνεργάτις του στον *Σολάλ* / δεύτερο πένθος. Τα δύο αλληπάλληλα πένθη για τις δύο νέες γυναίκες τον σημάδεψαν.
- 1930** Τον Αύγουστο εκδίδεται από τον εκδοτικό οίκο Gallimard της Γαλλίας το πρώτο του μυθιστόρημα, ο *Σολάλ (Solal)*, από τον ομώνυμο ήρωα. Ο Σολάλ είναι ο κεντρικός ήρωας σε όλο το έργο του Κοέν και το alter ego του συγ-

γραφέα. Ο Gallimard θα εκδώσει όλο του το έργο. Τον ίδιο χρόνο δημοσιεύει και το μοναδικό θεατρικό του έργο, τον *Ιεζεκιήλ (Ezéchiel)* στο περιοδικό *Palestine–Nouvelle Revue Juive*. Εγκαθίσταται πάλι στη Γενεύη, μετά από ένα διάλειμμα στη Γαλλία.

- 1931** Δεύτερος γάμος με την Marianne Goss. Τον Απρίλιο ανεβαίνει ο *Ιεζεκιήλ* στο θέατρο Οδέον στο Παρίσι για μία μόνο παράσταση. Η πρώτη υποδοχή είναι θριαμβευτική.
- 1932** Εγκατάστασή του στο αριστοκρατικό προάστειο του Παρισιού Νειγύ. Γράφει τον *Καρφοχάφτη*.
- 1933** Δέκα παραστάσεις του *Ιεζεκιήλ* στην Κομεντί Φρανσαίζ (Μάιο-Ιούνιο). Δέχεται πολλές αρνητικές κριτικές, προβληματική υποδοχή.
- 1938** Έκδοση του *Mangeclous (Καρφοχάφτη)* μετά από μεγάλη πίεση του Γκαλλιμάρ να του παραδοθεί χειρόγραφο.
- 1939** Διορισμός του ως προσωπικού αντιπροσώπου του σιωνιστή Χαΐμ Βάιζμαν στο Παρίσι. Ο Βάιζμαν αγωνίζεται για να βρουν πατρίδα οι Εβραίοι στην Παλαιστίνη και να γλιτώσουν τον ναζιστικό διωγμό.
- 1940** Αναχώρηση από το Παρίσι για το Μπορντώ τον Μάιο, ένα μήνα πριν την κατάληψη του Παρισιού από τους Ναζί (Ιούνιος του 1940).
20 Ιουνίου: Άφιξη στο Λονδίνο με τη σύζυγό του και την κόρη του, όπου θα ζήσουν καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Έτσι απέφυγε την εκτόπιση.
- 1941** Δημοσιεύει στο αντιστασιακό περιοδικό *La France libre* το κείμενό του «**Αγγλία**».
- 1942** Με το ψευδώνυμο Jean Mahan δημοσιεύει ένα κείμενο σε δύο συνέχειες στο περιοδικό *La France libre* «**Χαιρετισμός στη Ρωσία**» και «**Αγώνας για τον άνθρωπο**».
- 1943** Η μητέρα του πεθαίνει τον Ιανουάριο του 1943 στη Μασσαλία, γλιτώνοντας έτσι την εκτόπιση. Γράφει το «**Chant de mort**» («**Νεκρώσιμο άσμα**»), που δημοσιεύεται σε 4 μέρη στο περιοδικό *La France libre* (πυρήνας του κατοπινού βιβλίου του αφιερωμένου στη μητέρα). Τον Φεβρουάριο του ίδιου χρόνου δημοσιεύει τον «**Τσώρτσιλ της Αγγλίας**», πάντα με το ψευδώνυμο Jean Mahan στο *Message: Belgian Review*.

1945 Δημοσίευση του κειμένου του «**Jour de mes dix ans**» («Η μέρα που έγινα δέκα ετών») στο περιοδικό *La France libre*. Στο κείμενο αυτό αφηγείται την πρώτη αντισημιτική λεκτική επίθεση την οποία υπέστη την ημέρα που γινόταν δέκα ετών από ένανπραματευτή. Το κείμενο θα γίνει ο πυρήνας του κατοπινού του έργου *Ô, vous, frères humains* (1972).

1946 Διορίζεται Υποδιευθυντής του Τμήματος Προστασίας Προσφύγων του Διεθνούς Οργανισμού για τους Πρόσφυγες. Συντάσσει ένα επίσημο έγγραφο για τους πρόσφυγες και τους απάτριδες, που έχει την αξία διαβατηρίου («προσωρινό διαβατήριο») το οποίο υιοθετείται. Αργότερα θα πει πως το έγγραφο αυτό ήταν το καλύτερο έργο του.

1947 Διαζύγιο με την Marianne Goss.

1951 Ο Κοέν παίρνει σύνταξη από τους Διεθνείς Οργανισμούς. Τα επόμενα 30 χρόνια αφιερώνεται απερίσπαστος στο λογοτεχνικό του έργο και ζει αποτραβηγμένος στη Γενεύη, δίχως πια να μετακινείται.

1954 Έκδοση του βιβλίου *Le livre de ma mère (Το βιβλίο της μητέρας μου)*.

1955 Τρίτος γάμος, με την Bella Berkovitch, που θα τον συντροφέψει ως το τέλος της ζωής του (ήταν ήδη γραμματέας του από το 1943 στο Λονδίνο).

1968 Χρονιά σταθμός στη ζωή του Κοέν: έκδοση της *Belle du Seigneur (Η ωραία του Κυρίου)* και βράβειυσή της από την Γαλλική Ακαδημία με τον Μεγάλο Βραβείο Μυθιστορήματος. Μετά την έκδοση αυτού του βιβλίου καταξιώθηκε και βρήκε τη θέση που του άρμοζε. Το μυθιστόρημα είναι πρώτο σε πωλήσεις στη «Λευκή

Σειρά» του Gallimard. Θεωρήθηκε κορυφαίο ερωτικό μυθιστόρημα του 20ού αιώνα.

1969 Έκδοση των *Valeureux (Οι Γενναίοι)*.

1972 Έκδοση του *Ô, vous frères humains (Ω, σεις άνθρωποι αδέρφια μου)*. Πυρήνας του η «μέρα τουπραματευτή» στα δέκα του χρόνια.

1977 (23 Δεκεμβρίου) προβλήθηκε η εκπομπή *Apostrophes* του Bernard Pivot στη γαλλική τηλεόραση. Ήταν η πρώτη τηλεοπτική εμφάνιση του συγγραφέα και προκάλεσε ιδιαίτερη αίσθηση. Συζητήθηκε για το Νόμπελ η υποψηφιότητά του, την οποία στήριξε δημόσια ο Φρανσουά Μιττεράν.

1979 Έκδοση του τελευταίου έργου του, *Carnets 1978 (Ημερολόγια 1978)*.

1980 Σειρά ραδιοφωνικών συνεντεύξεων (*Radioscopie*) με τον Jacques Chancel (στον ραδιοφωνικό σταθμό France Inter).

1981 Ο Αλμπέρ Κοέν πέθανε στις 17 Οκτωβρίου στο διαμέρισμά του στη Γενεύη, αφού επί χρόνια βασανίστηκε από την υγεία του. Κηδεύτηκε στις 19 Οκτωβρίου στο εβραϊκό νεκροταφείο του Veyrier. Λίγο πριν πεθάνει είχε λάβει την ύψιστη γαλλική διάκριση *Commandeur de la Légion d'honneur*.

Η συγκεντρωτική έκδοση του έργου του θα γίνει στη δεκαετία του '90 στη σειρά *Pléiade των εκδόσεων Gallimard*, γεγονός που τον κατατάσσει στους μεγάλους κλασικούς του 20ού αιώνα. Το 1986 και το 1990 κυκλοφόρησαν οι δύο πρώτες βιογραφίες του από τον Jean Blot και τον Gérard Valbert αντίστοιχα. Το έργο του έχει μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες και έχει τύχει διεθνούς αναγνώρισης. Στη δεκαετία του '90 έγιναν και οι μεταφράσεις τεσσάρων έργων του στα ελληνικά.

Ο Αλμπέρ Κοέν στα ελληνικά (με χρονολογική σειρά έκδοσης)

– Albert Cohen, «Mangeclous», περ. *Πόρφυρας*, τχ. 12, Σεπτέμβρης 1982, σ. 23–28 (πρώτη απόπειρα μτφρ. Κοέν στα ελληνικά –απόσπασμα από το μυθιστόρημα *Mangeclous*, μτφρ. Μαρία Μακρή και πέντε σειρές βιογραφικό του συγγραφέα).

– Περ. *Ανακύκλωση*, Δίμηνη έκδοση Τέχνης του

Πρόσπερου, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1989, χρόνος Δ', αρ. 24, «Σελίδες για τον Αλμπέρ Κοέν» (Δημ. Μητρόπουλος, Ένα δοξασμένο τέκνο των Επτανήσων [πρώτο ελληνικό κείμενο για Κοέν], συνοδευόμενο από εργογραφικά και βιογραφικά στοιχεία, επιμ. Κ. Ριτσώνης).

Μτφρ. αποσπάσματος του *Σολάλ* και των *Γενναίων* και μτφρ. αποσπασμάτων του J. Blot, H. Nysse και κείμενο της Marie Brunette Spire για την αλληλογραφία A. Cohen-A. Spire. Μτφρ. οι Χρύσα Σπυροπούλου, Χρίστος Ρήγας, Ανθούλα Καρατζά-Ροδίου.

– *Η ωραία του Κυρίου*, μτφρ. Ιωάννα Χατζηνικολή, εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα 1990.

– *Ο θάνατος του Σαρλώ*, μτφρ. Οντέτ Βαρών, περ. *Πόρφυρας*, τχ. 63, Κέρκυρα, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 1992, σ. 55-59, (νουβέλα – πρωτόλειο του Κοέν που δημοσιεύτηκε στη *Nouvelle Revue Française* το 1923. Στις σ. 75-76 εργοβιογραφικό σημείωμα από τη μεταφράστρια).

– *Σολάλ*, μτφρ.-σημειώσεις Οντέτ Βαρών, εκδ. Χατζηνικολή 1992.

– *Καρφοχάφτης*, εισαγωγή- μτφρ.- σημειώσεις Οντέτ Βαρών, εκδ. Ηριδανός 1994 (Εισαγωγή σελ. 7-18).

– *Το βιβλίο της μητέρας μου*, μτφρ. Πώλα Ζαχοπούλου, εκδ. Καστανιώτης 1995.

[Σημείωση της επιμελήτριας: και τα δύο περιοδικά που δημοσιεύουν γύρω από τον Κοέν εκδίδονται από Κερκυραίους. Ο «Πόρφυρας» είναι το λογοτεχνικό περιοδικό της Κέρκυρας, με σημαντική παρουσία, ενώ η «Ανακύκληση» ήταν έκδοση του Κερκυραίου Τάσου Κόρφη, που είχε τις εκδόσεις Πρόσπερος στην Αθήνα. Το αφιέρωμα για τον Κοέν στην «Ανακύκληση» καλύπτει 8 σελ., δηλαδή το μισό τεύχος, και είναι το μοναδικό στην Ελλάδα. Ήταν σημαντικό γιατί έδινε δείγμα γραφής του συγγραφέα πριν από την έκδοση βιβλίων του.]

Βιβλιογραφία

για τον Αλμπέρ Κοέν στα ελληνικά

– **Οντέτ Βαρών-Βασάρ**, «Παραλήρημα και φαντασία στους ήρωες του Αλμπέρ Κοέν», περ. *Μανδραγόρας*, τχ. 6- 7, Ιανουάριος-Ιούνιος '95, σ. 21-24.

– «Πορτραίτα Εβραίων στον Σολάλ του Αλμπέρ Κοέν», Πρακτικά του Α' Συμποσίου της Εταιρείας Μελέτης Ελληνικού Εβραϊσμού *Οι Εβραίοι στον ελληνικό χώρο*, (επιμ. Ε. Αβδελά - Ο. Βαρών-Βασάρ) εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 1995, σ. 255- 266.

– «Ζητήματα ταυτότητας στους ήρωες του Αλμπέρ Κοέν», *Ο ελληνικός Εβραϊσμός*, Πρακτικά Συμποσίου της Εταιρείας Σπουδών Μωραϊτή, Αθήνα 2000, σ. 253-261.

– **Γιώργος Χανιώτης**, «Ο Καρφοχάφτης», οι «Γενναίοι» και άλλα πρόσωπα», *Ο ελληνικός Εβραϊσμός*, Πρακτικά Συμποσίου της Εταιρείας Σπουδών Μωραϊτή, Αθήνα 2000, σ. 263-276.

– **Σοφία Μωραϊτή**, «Αλμπέρ Κοέν, ο περίπλους μιας ζωής», περ. *Πόρφυρας*, τχ. 94, Απρίλιος-Ιούνιος 2000, σ. 457-473. (Διάλεξη στην Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, στις 22/1/1997).

[*Η κα Ο. Βαρών-Βασάρ είναι ιστορικός και συγγραφέας του βιβλίου «Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση» (Εστία, 2009). Είναι επίσης μεταφράστρια και μελετήτρια του έργου του Α. Κοέν.*]

Γράφοντας μετά το Άουσβιτς. Μαρτυρίες διανοουμένων

Συνέχεια από τη σελ. 2

στρατοπέδων, είναι ενδιαφέρον το ότι εκεί κανείς από τους εγκλειστούς δεν αυτοκτονεί. Όσο φοβερές κι αν είναι οι συνθήκες μέσα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, η ελπίδα παραμένει πιο δυνατή από τον θάνατο και κανείς δεν εγκαταλείπει τη ζωή από μόνος του. Όμως μερικοί έφτασαν στην αυτοκτονία πολλά χρόνια μετά την απελευθέρωσή τους, όπως λόγου χάρη ο Πρίμο Λέβι. Ή ακόμα ο Τσέλαν, ο οποίος κλείστηκε «απλώς» σε στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας και όχι συγκέντρωσης, αλλά που εξοντώθηκαν όλοι οι δικοί του. Ίσως και στην αυτοκτονία του Μαγιακόφ-

σκι να συνέβαλε το ενδεχόμενο του εγκλεισμού του σε στρατόπεδο, κάτι που δεν το γλίτωσε ο Μαντελστάμ και τόσοι άλλοι σοβιετικοί συγγραφείς. Οι δρόμοι που οδηγούν στην αυτοκτονία είναι σκοτεινοί. Όμως η έλλειψη ελπίδας και μαζί η πλησμονή ενοχών αποτελούν μιαν ισχυρή ώθηση για να τους ακολουθήσει κανείς.

[*Το παραπάνω απόσπασμα του γνωστού ποιητή Τίτου Πατρίκιου είναι από άρθρο του με τίτλο «Ο ρόλος της εξουσίας στη σχέση με τους διανοούμενους και τις τέχνες» που δημοσιεύτηκε στο «Βήμα Ιδεών», τ. 42/Οκτώβριος 2010.*]

› Η καταπολέμηση του Αντισημιτισμού και του Νεοναζισμού

Ο κ. Χρυσόστομος Κοσμίδης -Διπλ. Μηχανολόγος-Ηλεκτρολόγος ΕΜΠ-
από την Καβάλα αναπτύσσει τις παρακάτω απόψεις:

Για να καταπολεμηθεί ο αντισημιτισμός- και κατ' επέκταση ο νεοναζισμός- απαιτούνται πολλές δεκάδες χρόνια και πολύ μεγάλες προσπάθειες, διότι το δηλητήριο αυτό ενσταλάχθηκε στις συνειδήσεις των λαών, με πρωτοφανή μεθοδικότητα, κατά την διάρκεια των αιώνων. Και με τέτοιο τρόπο, ώστε μπορούμε να πούμε ότι έχει προσβάλει το DNA μας, και έχει δημιουργήσει όχι εξηρημένα αντανάκλαστικά, κατά Παυλόφ, αλλά ανεξάρτητα.

Αν ρωτήσεις τυχαία κάποιον, αν αντιπαθεί τους Εβραίους, θα σου απαντήσει ναι, και αν τον ρωτήσεις γιατί, θα σου πει αφοπλιστικά «έτσι».

Κύριος υπαίτιος αυτής της κατάστασης είναι ο Χριστιανισμός, ο οποίος στηρίχθηκε, εν πολλοίς, στο μίσος που έσπειραν οι δημιουργοί και στυλοβάτες του εναντίον των Εβραίων, επειδή... σταύρωσαν τον Χριστό.

«Γνώσεσθε την αλήθειαν και η αλήθεια ελευθερώσει υμάς», λέει το Ευαγγέλιο. Και η ιστορική αλήθεια λέει ότι ο σταυρικός θάνατος ήταν τρόπος εκτελέσεως των Ρωμαίων κατακτητών για πολιτικά εγκλήματα μη ρωμαίων πολιτών εναντίον της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Για τους ρωμαίους πολίτες είχαν τον αποκεφαλισμό, γι' αυτό και ο Απόστολος Παύλος αποκεφαλίστηκε επειδή ήταν ρωμαίος πολίτης. Οι Εβραίοι, σύμφωνα με τον Νόμο, είχαν τον λιθοβολισμό. Τον πρωτομάρτυρα Στέφανο που δεν ενοχλούσε τους Ρωμαίους, τον λιθοβόλησαν. Τώρα πώς ο Πόντιος Πιλάτος, ο πιο σκληρός και ανελέητος διοικητής που πέρασε από την Ιουδαία, κατά τον Φίλωνα, και ο οποίος

τελικά ανεκλήθη από τον Τιβέριο για τις βαρβαρότητές του, θεωρείται περίπου ως άγιος από την εκκλησία μας, αυτό πρέπει να ερευνηθεί. Το εκτελεστικό απόσπασμα που σταύρωσε τον Χριστό το απάρτιζαν αμιγώς ρωμαίοι στρατιώτες υπό τον εκατόνταρχο. Κατά τα άλλα τον Χριστό τον σταύρωσαν οι Εβραίοι.

Είναι σαν να λέμε ότι τους πατριώτες κατά την Κατοχή δεν τους εκτέλούσαν οι Γερμανοί, αλλά οι καταδότες Έλληνες. Και οι Γερμανοί είναι περίπου... ψυχούλες.

Αλλά και αν δεχτούμε την ιστορία των ευαγγελίων, ότι ο όχλος της Ιερουσαλήμ, υποκινούμενος από τους ιερείς και γραμματείς των Εβραίων, απαίτησε την σταύρωση του Ιησού. Πόσοι ήταν αυτοί; Χίλιοι, δυο, πέντε χιλιάδες; Οι άλλοι κάτοικοι της Ιερουσαλήμ, της Σαμάρειας, της Ιεριχούς, της Γαλιλαίας, της Καπερναούμ σε τι φταίξαν; Και τα παιδιά τους; Και τα, απανταχού της γης, παιδιά των παιδιών τους μέχρι σήμερα; Πότε θα σταματήσει αυτός ο βλακώδης και εγκληματικός παραλογισμός;

Η αλήθεια είναι ότι ο Μέγας Κωνσταντίνος και κυρίως ο Θεοδόσιος, θέλανε έναν συνεκτικό ιστό για την πολυεθνική, αλλά καταρρέουσα αυτοκρατορία τους. Γι' αυτό επέβαλαν τον Χριστιανισμό. Και επειδή πιο εύκολα συσπειρώνεις τις μάζες με ένα κοινό και μιστό εχθρό παρά με μια ευγενή ιδεολογία, βρήκαν τους Εβραίους. Οι οποίοι ήταν ηρωικός και ατίθασος λαός όταν τους έθιγες την θρησκεία των πατέρων τους. Δεκάδες χιλιάδες σταυροί με Εβραίους πατριώτες, φυτεύτηκαν στους λόφους

γύρω από την Ιερουσαλήμ, κατά την διάρκεια της ρωμαϊκής κυριαρχίας.

Έτσι απαλλάχθηκε από την «θεοκτονία» ο αποκλειστικός υπεύθυνος Πόντιος Πιλάτος. Διότι θα ήταν σχήμα οξύμωρον, η εκχριστιανισθείσα Ρώμη, να ήταν υπεύθυνη για την θανάτωση του Χριστού.

Την μέθοδο του κοινού μίσους την εφήρμοσαν επιστημονικά οι ναζί, με αποτέλεσμα τις φρικαλεότητες του Ολοκαυτώματος.

Αλλά και στους αιώνες που προηγήθηκαν οι διάφοροι πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες στην Ευρώπη, χρησιμοποιούσαν τον αντισημιτισμό ως πολιτικό εργαλείο για να δικαιολογούν τις αποτυχίες τους. Για όλα φταίγανε οι Εβραίοι. Για τους σεισμούς, λιμούς, καταποντισμούς... Βέβαια δεν παρέλειπαν να οικειοποιούνται τις περιουσίες τους.

Πολλές «Νύχτες των Κρυστάλλων» προηγήθηκαν από αυτές των Ναζί κατά την διάρκεια των αιώνων.

Γι' αυτό πρέπει να μην επιτρέψουμε άλλη.

Κηρύγματα μίσους που προτρέπουν ή προδιθέτουν τους λαούς σε βιαιότητες, πρέπει να αποτελούν ιδιώνυμα εγκλήματα.

Και πρώτα -πρώτα πρέπει οι υπεύθυνοι της εκκλησίας να μην προάγουν τον αντισημιτισμό. Αν και θα έπρεπε να εκλείψει, από άμβωνος, εκείνο «το αίμα αυτού εφ' ημάς και επί τα τέκνα ημών». Στο κάτω κάτω ο Εβραίος Ιησούς, το μόνο που είπε ήταν το «άφετε αυτοίς ου γαρ οίδασι τι ποιοῦσιν».

Η εκκλησία της αγάπης δεν μπορεί να είναι τέτοια, αν προάγει το μίσος. Ο τρώσας και ιάσεται.

› Μνήμες Θηριωδίας...

Ο κ. Παν. Ωρολογάς, με επιστολή του στην «Καθημερινή» (11.9.2010) γράφει:

«Επειδή το τελευταίο διάστημα διαπιστώ-
νω μία έξαρση του αντισημιτισμού και της ακροδεξιάς ρητορικής περί του ότι «για όλα τα δεινά του πλανήτη φταίνε οι Εβραίοι», σκέψη σκόπιμα υπεραπλουστευτική και δημαγωγική, θέωρησα υποχρέωσή μου να ανασύρω από το άλμπουμ των οικογενειακών μας φωτογραφιών μία φωτογραφία - τοκουμέντο. Ήταν Ιούλιος του 1943, όταν οι ναζί συγκέντρωσαν βίαια και εκτόπισαν από τη Θεσσαλονίκη τον εβραϊκό πληθυσμό της πόλεως, μεταφέροντάς τον στα αποτρόπαια στρατόπεδα του θανάτου.

Ο πατέρας μου, διαβιώνοντας την περίοδο εκείνη στη Θεσσαλονίκη, απθανάτισε, υποβαλλόμενος κυριολεκτικά σε κίνδυνο, όπως μου διηγήθηκε αργότερα, τη συγκέντρωση των Εβραίων της συμπρωτεύουσας και την επιβίωσή τους στα

«τρένα του θανάτου». Από το αρχείο του, επέλεξα μία αντιπροσωπευτική φωτογραφία που εικονίζει Έλληνες Εβραίους να οδηγούνται προς το «άγνωστο» και σας τη στέλνω, με την παράκληση να δημοσιευθεί στην έγκριτη εφημερίδα σας, ώστε να γνωρίσουν και οι νεότεροι τα εγκλήματα του ναζισμού. Η λήθη υπήρξε πάντοτε πρόαγγελος πολλών δεινών. Επιβάλλεται, λοιπόν, εμείς οι πρεσβύτεροι να συντηρούμε άβυσση τη φλόγα της ιστορικής αλήθειας, ώστε οι κήρυκες του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας να απομονωθούν».

ΜΑΙΡΗΣ ΑΛΒΟ - ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ:

Μνήμες της ζωής μου

(Θερμαϊκός, Θεσσαλονίκη 2010)

Με πολλά στοιχεία της ζωής της και πλούσιο αρχείο φωτογραφιών η συγγραφέας αναφέρεται σε προσωπικά γεγονότα και περιστατικά. Πολλά από αυτά χαρακτηρίζουν την εβραϊκή ζωή στην Ελλάδα κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα.

ΜΑΡΟΥΛΛΑΣ ΚΛΙΑΦΑ:

Η επιχειρηματικότητα στα Τρίκαλα (1881-1960)

(Εκδόσεις Degiorgio, Τρίκαλα 2010)

Συνεχίζοντας τις ιστορικές της έρευνες για τα Τρίκαλα και την περιοχή τους η συγγραφέας παρουσιάζει τη νέα της

εργασία για τους εμπορικούς οίκους και τα άτομα που συνέβαλαν στην οικονομική δραστηριότητα των Τρικάλων. Με συνειδητή έρευνα το βιβλίο παρουσιάζει σοβαρή τεκμηρίωση και πλαισίωση από στοιχεία και φωτογραφικό υλικό. Στο βιβλίο παρουσιάζονται, μεταξύ άλλων, οι Τράπεζες Ηλία Κοέν και Ιουδά Σολομών Μεγήρ και Σία που λειτούργησαν τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ:

Σύλβια. Άουσβιτς, Μπιρκενάου, Μαϊντάνεκ

(Αθήνα, 2010)

Πρόκειται για τον κατάλογο της ομώνυμης έκθεσης φωτογραφίας του Βίκτορα Κοέν που παρουσιάζεται στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος με τη συνεργασία του Μουσείου και του Ελληνικού Κέντρου Φωτογραφίας.

«Σύλβια» είναι ο τίτλος μιας σειράς φωτογραφιών που τραβήχτηκαν από τον Βίκτορα Κοέν την άνοιξη του 2004 σε μια επίσκεψη στα να-

ζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης Άουσβιτς, Μπιρκενάου και Μαϊντάνεκ στην Πολωνία. Σύλβια είναι το όνομα της γιαγιάς του, μέλος εβραϊκής οικογένειας της Θεσσαλονίκης και επιζήσασα του Άουσβιτς.

Τις ιδιαίτερες όσο και συγκλονιστικές φωτογραφίες του Βίκτορα Κοέν παρουσιάζει με κείμενό του στον κατάλογο ο Ηρακλής Παπαϊωάννου, επιμελητής του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης. Η έκδοση περιλαμβάνει επίσης εισαγωγή του Β. Κοέν και κείμενο του ιστορικού Ιάσωνα Χανδρινού για τη ζωή και τις τραγικές εμπειρίες της Σύλβιας

Μόλχο – Σεβή, βασισμένο σε συνέντευξη-μαρτυρία της ίδιας.

Η έκθεση «Σύλβια» και η έκδοση του καταλόγου εντάσσονται στο πλαίσιο του ετήσιου σεμιναρίου του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος για εκπαιδευτικούς, με τίτλο «Διδάσκοντας για το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα». Ο στόχος είναι διπλός: η ανάδειξη του ιδιαίτερα σημαντικού ρόλου της προσωπικής μαρτυρίας στην διδασκαλία του θέματος, αλλά και η διερεύνηση των τρόπων αποτύπωσης και μεθερμηνείας του μέσα από την τέχνη, και συγκεκριμένα την φωτογραφία.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Θάνατος του Θ. Βορέα

Στις 4.1.1954 απεβίωσε ο ακαδημαϊκός Θεόφιλος Βορέας. Στην «Καθημερινή» της εποχής δημοσιεύτηκαν τα παρακάτω:

Θεόφιλος Βορέας: Απεβίωσεν χθες την πρωΐαν (4 Ιανουαρίου 1954) εις ηλικίαν 77 ετών ο ακαδημαϊκός και καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών **Θεόφιλος Βορέας**. (...) Κατόπιν πρωτοβουλίας του συνεστήθη το πρώτον εν Ελλάδι εργαστήριο πειραματικής ψυχολογίας εις το Πανεπιστήμιον Αθηνών (...). Μεταξύ των έργων του: «Περί της Εβραϊκής ποιήσεως», «Η ψυχική κληρονομικότης και το περιβάλλον ως παράγοντες της διανοίας και του χαρακτήρος». (...) Μετέφρασεν επίσης τον Γερμανόν ποιητήν Χάϊνε (...) Εξέδωσεν τέλος εις τέσσαρας τόμους υπό τον τίτλον «Ρυθμοί Αθανάτων» εμμέτρους μεταφράσεις εκ κλασικόν ποιητών.

(Επιμέλεια Μιχ. Κατσίγερα)

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece
36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852
e-mail: hhkis@ath.forthnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 230, vol. 33 November - December 2010

- ✓ In the main article, entitled “**Writing After Auschwitz**”, renowned poet Titos Patrikios looks at the literature, especially the poetry, written in the wake of the horror of Hitler’s extermination camps.
- ✓ Professor Ellie Giotopoulou-Sicilianou writes a study of what life was like for the **Jews of Corfu**, during the 15th and 16th centuries, when the island was under Venetian rule.
- ✓ Solon-Akis Florentin writes a study of Sabetai Sevi (1626 – 1676) who founded the Sabataism movement during the time of the Ottoman Empire. The study looks at the repercussions of **Sabataism in Communities in Europe**.
- ✓ Historian Anna Maria Droubouki writes about the **Night of Broken Glass** (9th November 1938) which marked the beginning of the mass Nazi deportations that led to the Holocaust.
- ✓ Following a series of cultural events held in May 2010 on the island of Corfu dedicated to the well known writer **Albert Cohen (Corfu 1895 – Geneva 1981)**, we publish a special section in this issue, written by historian Odette Varon-Vassard on the life and work of Albert Cohen. Mrs O. Varon-Vassard also presents the history and record of the work of this international author in Greek publications.
- ✓ Letters to the journal broach the subject of **anti-Semitism** after the emergence of Christianity and Nazism. There is also a letter on the forcible deportation of the Jewish population of the city of Thessaloniki in July 1943.
- ✓ There follow **book reviews** and historical miscellanea relating to **the life of the Jews in Greece**.

Translated from Greek by: *Kay-Elvina Sutton*

Cover illustration: *The main railway line to Birkenau extermination camp. [From Viktor Koen’s exhibition of photographic images entitled “Sylvia”. The exhibition is currently being displayed at the Jewish Museum of Greece by the Jewish Museum of Greece and the Greek Centre of Photography].*

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΔΑΥΙΔ ΣΑΛΤΙΕΛ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ: Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8
E-mail: hhkis@ath.forthnet.gr • Internet site: http://www.kis.gr • Κωδικός εντύπου: 3502
ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Τα ευνόγραφα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους.

Διανέμεται Δωρεάν

Συρ. Πλατίνου

Gold Eurobank MasterCard

Μία ανεκτίμητη συλλογή ολοκληρώνεται!

Τρεις κάρτες MasterCard, μία επιλογή: Eurobank

 210-95 55 555

